

OSMANLI DEVLETİ İLE PORTEKİZ KRALLIĞI ARASINDA TİCARİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN TESİSİNE YÖNELİK GİRİŞİMLER (1793-1843)

Mustafa DURDU*

Öz

Portekiz Devleti ile Osmanlılar ilkin XVI. yüzyılda askerî alanda karşı karşıya gelmişlerdir. XVII. yüzyılda bu ilişkilerin boyutu daha çok ticarete kaymıştır. Napolyon Savaşları esnasında Portekiz Krallığı, Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması yapmak istemiştir. Osmanlı Devleti, siyasi dengeleri analiz ederek bu talebi reddetmeden bir süre erteleme yoluna gitmiştir. Ardından Portekiz'deki isyan ve iç savaş gibi gelişmeler sebebiyle bu antlaşma, 1843 yılına kadar yapılamamıştır. Bu tarihte Londra'da bulunan Portekiz elçisi ile Osmanlı Devleti'nin İngiltere Büyükelçisi Mehmed Emin Âli Efendi tarafından "Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefayin Muahedesi" adıyla bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma esnasında nişan takdimi gibi birtakım diplomatik yenilikler de uygulanmıştır. Adı geçen antlaşma büyük oranda 1838 yılında ilk kez tanzim edilen daha sonra 1840'ta revize edilen Osmanlı-Belçika Barış ve Ticaret Antlaşması'na uygun olarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu antlaşma, 1838'den itibaren Avrupa devletleri ile yapılan ticaret antlaşmalarına bir örnek olan ve Osmanlı ile İngiltere arasında yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile benzerlikler göstermektedir. Bu ticaret antlaşmasının bazı maddeleri doğrudan Portekizlilere imtiyazlar sunarken mütekabiliyet esaslarına da uygun düşmemektedir. Özellikle 8. madde devletin istiklalini zaafa uğratabilecek tarzda imtiyazları ihtiva etmektedir. Bu antlaşmanın imzalanmasına kadar devam eden siyasi ve diplomatik süreç ile yapılan işlemler bu makalenin konusunu teşkil etmektedir. Çalışmanın amacı, XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Portekiz ilişkilerinin niteliğini ortaya koymaktır. Osmanlı Hariciyesinin diplomatik becerisi ve siyasi mülahazalarının yansımaları, Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) resmi belgeler ışığında analiz edilmiştir. Çalışmada kaynak niteliğindeki telif eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antlaşma, Diplomasi, Osmanlı, Portekiz, Ticaret.

---

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman.
E-posta: mustafa76durdu@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1555-0035
(Makale Gönderim Tarihi: 24.01.2024 - Makale Kabul Tarihi: 30.04.2024)

Abstract

Attempts to Establish Commercial and Diplomatic Relations Between the Ottoman Empire and the Kingdom of Portugal (1793-1843)

The Portuguese State and the Ottomans first encountered each other in the military field in the 16th century. In the 17th century, the dimension of these relations shifted more to trade. During the Napoleonic Wars, the Kingdom of Portugal wanted to make a trade agreement with the Ottoman Empire. Analysing the political balances, the Ottoman Empire decided to postpone this request for a while without rejecting it. Later, due to developments such as rebellion and civil war in Portugal, this agreement could not be concluded until 1843. On this date, an agreement called "Friendship, Trade and Navigation Covenant" was signed by the Portuguese ambassador in London and the Ottoman Empire's Ambassador to England, Mehmed Emin Âli Efendi. During this agreement, some diplomatic innovations such as the presentation of engagement were also implemented. The mentioned treaty was prepared largely in accordance with the Ottoman-Belgian Peace and Trade Treaty, which was first drawn up in 1838 and later revised in 1840. Therefore, this agreement is similar to the Balta Limani Trade Agreement made between the Ottoman Empire and England, which is an example of trade agreements made with European states since 1838. While some articles of this trade agreement offer privileges directly to the Portuguese, they do not comply with the principles of reciprocity. In particular, Article 8 contains privileges that would undermine the independence of the state. The political and diplomatic process and the transactions that continued until the signing of this treaty constitute the subject of this article. The aim of the study is to reveal the nature of Ottoman-Portuguese relations in the first half of the 19th century. The reflections of the diplomatic skills and political considerations of the Ottoman Foreign Service were analysed in the light of official documents in the Ottoman Archives (Prime Ministry Ottoman Archives). Copyrighted works that serve as sources were also used in the study.

Keywords: Covenant, Diplomacy, Ottoman, Portugal, Trade.

Giriş

XV. yüzyıldan itibaren denizcilik faaliyetleri ve coğrafi keşiflerle öne çıkan Portekiz Krallığı, Hint Okyanusu'ndaki işgal ve yağma girişimleri sırasında Osmanlılar ile karşılaşmışlardır. Özellikle XVI. yüzyılda Osmanlı donanması ile sömürgeci Portekiz filoları karşı karşıya gelmişlerdir. İki devletin çoğu zaman savaşlarla sonuçlanan bu teması, sonraki yüzyıllarda ivmesini kaybetmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı savaş ve diplomasi literatüründe Portekiz Devleti fazla gündeme gelmez. Bu makale temelde XVIII. yüzyıl sonlarından Yakın Çağ'da ilk diplomatik ve ticari ilişkinin sağlandığı 1843 yılına kadar geçen sürede Portekiz ile Osmanlı Devleti arasında tesis edilmeye çalışılan ilişkilerin mahiyetini anlamak ve bu ilişkinin gecikmesinin temel sebeplerini analiz etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu çalışma özellikle şu soruların cevaplarını aramaktadır: XVI. yüzyılda Afrika kıyıları ve Hint Okyanusu'nda bir sömürge imparatorluğu hâline gelen Portekiz Krallığı ile Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar olan süreçte ilişkilerinin mahiyeti nasıldı? Değişen şartlar doğrultusunda Yakın Çağ'daki Osmanlı – Portekiz ilişkilerinin boyutu ne idi? XIX. yüzyılın ilk yarısında bu ilişkilerin seyri olumlu ya da olumsuz yönde değişti mi? İki devlet arasındaki modern diplomatik ve ticari ilişkilerin başlangıç tarihi nedir? Makale, Osmanlı-Portekiz ilişkilerinde ele aldığı zaman aralığı itibarıyla özgündür. Bununla birlikte özellikle XVI. yüzyılda Osmanlıların denizcilik faaliyetleri ve bu esnada karşılaştıkları Portekiz filolarıyla başlayan çatışmacı ilişkiler konusunda özgün

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)

çalışmaları bulunan değerli araştırmacılar, yazarlar bulunmaktadır. Bahsedilen yazarlar Osmanlı denizciliği, Hint seferleri ve Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ndeki faaliyetleri konusunda yetkin isimlerdir. Özellikle İdris Bostan, Salih Özbaran, Cengiz Orhonlu ve Ertuğrul Önalp bu alanda öne çıkan yazarlardır. Bu çalışmada onların eserlerinden de istifade edilmiştir. Çalışmanın temel dinamiğini Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri oluşturmaktadır. Adı geçen belgeler, detaylı incelenmiş ve tartışılmıştır. Makalede ilk olarak giriş bölümünün bir devamı olarak XVIII. yüzyıl öncesinde Osmanlı – Portekiz ilişkilerinin niteliği incelenmiştir. Burada Osmanlı ile ilişkileri bağlamında Portekiz'in kısa bir tarihine de değinilmiştir. Daha sonra makalenin temel konusu olarak 1793 yılında ticari ve diplomatik ilişki kurma noktasında Portekiz'in ilk teşebbüsünden 1843 yılında ticaret antlaşmasının yapıldığı tarihe kadar geçen süredeki ilişki kurma girişimlerinin boyutu üç ayrı başlık altında analiz edilmiştir. Araştırmanın temel konusu ve sorunsalı irdelenirken Portekiz'de Osmanlı ile ilişki kurma teşebbüsünün sekteye uğramasına sebep olan hadiseler zinciri, yani işgaller, darbeler ile diğer siyasi ve dinî olaylar da kronolojik olarak anlatılmıştır. Bu şekilde makalenin tarihsel bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı-Portekiz İlişkileri

Portekiz'in XVIII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti ile diplomatik ve ticari ilişki kurma isteğinin sebeplerini analiz edebilmemiz için öncelikle bu devletin bu yüzyıldan önce Osmanlı ile çatışma ve anlaşma arasında geçen münasebetlerini ortaya koymamız gerekmektedir. Bununla birlikte bu tarihten önceki süreçte genel olarak Portekiz'in durumu ve Osmanlı ile ilk karşılaşmaları burada anlatılacaktır. Portekiz'in Kızıldeniz ve Hint diyarına gelmeleri ve Osmanlı ile Portekiz filolarının Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki ilk karşılaşmaları ana konunun tarihî arka planını daha doğru anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple Portekiz'in genel tarihsel perspektifinin ana hatlarını ve Osmanlı ile ilk münasebetlerini burada belirtmek uygun olacaktır.

Portekiz Krallığı, XIII. yüzyılın ikinci yarısında III. Alfons zamanında bugünkü sınırlarına ulaşmıştır. I. Johann/João (1385-1433) devrinde yükselişe geçen Portekiz Krallığı, merkezî otoriteyi güçlendirdi ve sömürgecilik faaliyetlerine başladı¹. Fas topraklarına saldırı başlatıldı ve 1415'te Ceuta (Septe) işgal edildi. 1419'da Madeira, 1427'de Azor Adaları ve 1456 yılında da Yeşil Burun Adalarını keşfedip sömürgeleştirdiler. 1440'lardan itibaren Batı Afrika sahillerinde Gine'ye kadar olan yerleri keşif ve istila ettiler². Portekizlilerin sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanmasında Ceuta'nın önemi büyük olmuştu. Avrupa ve Afrika ticaretinde önemli bir durak olan Ceuta, bu özelliğiyle Portekiz'e büyük değerler kattı. Şehrin etrafı önemli tarım ürünlerinin üretildiği bir sahaydı. İskenderiye'den gelen ticaret malları da burada toplanıyordu³. Bu yıllarda, haritacılık bilimini geliştiren Portekizliler, yaptıkları yeni haritalar ile bu keşif ve istilalarını genişlettiler. Ayrıca barça (barcas) adı verilen gemiler yerine okyanuslara dayanıklı ve pratik hareket kabiliyetine sahip karavela adlı yelkenli

¹ Beydilli 2007, cilt XXXIV, s. 328.

² Black 2021, s. 61.

³ Schefer 1893, cilt II, s. 160-162.

gemileri icat ettiler. Deniz savaşlarında kullanmak için karavelalardan daha geniş kalyonların geliştirilmesi de Portekiz'de oldu. Böylece Portekiz, 15. yüzyıldan itibaren haritacılık gibi gemi inşaatının da merkezi olarak kabul ediliyordu⁴. Portekiz'in Afrika keşif ve istilalarındaki temel itici güç sonradan Denizci Henry veya Gemici Henry olarak şöhret bulan Prens Henry (Henrique) idi. O, Portekiz Kralı I. Johann'ın üçüncü oğlu olarak keşifleri teşvik ve finanse ediyordu⁵. 1470 yılında Fernio Gomes, Joio de Santarem ve Pedro d'Escobar iki kılavuz eşliğinde Afrika sahilleri boyunca güneye gönderildi. Bu seferle birlikte Benin, Calabar ve Gabion (Gabon) sahilleri ile San Thome ve Principe Adaları bu sefer sırasında keşfedilmişti. Daha sonra da Anno Bom Adası keşfedilmişti⁶.

Bu sayede Afrika kıyılarında kurdukları üsler vasıtasıyla fil dişi ve köle ticaretine başlayan Portekizliler, baharat ticaretini ele geçirmek için deniz seferlerini artırdılar. Bartolomeo Diaz, 1489'da Ümit Burnu'nu ilk kez geçip Hint Okyanusu'na açıldı. Böylece yeni bir baharat yolu bulunmuş oluyordu⁷. Bu esnada İspanya da Atlantik'in batısına doğru keşif ve istila hareketlerine başlamıştı. İki devlet bir anlamda rekabet hâlindeydi. Papa VI. Aleksandr tarafından 1493'te "yayınlanan *Inter Coetera* ile" İspanya'nın Yeni Dünya'daki keşif ve istilaları tanındı. Portekiz'in de Afrika boyunca ilerlemesi meşru görüldü. Bu bildirge ile İki Kastilya ve Portekiz'in hakimiyet alanları belirlenmişti. Daha çok İspanya'nın lehine olan bu paylaşım yaklaşık bir yıl sonra yenilendi. 7 Haziran 1494 tarihinde imzalanan Tordesillas Antlaşması ile kuzeyden güneye "Cabo de Verde adalarının 370 fersah batısından itibaren hayali bir çizgi" çizildi. Bunun doğusu Portekiz'e batısı da İspanya'ya veriliyordu. Böylece Portekiz'in, Güney Atlantik ve Ümit Burnu bölgelerindeki hâkimiyeti tanınıyordu⁸.

Bu gelişmelerden sonra Portekiz keşif ve istila hareketlerine hız verdi. Diaz'ın bulduğu yoldan ilerleyen Vasco de Gama komutasındaki bir Portekiz filosu, 1498'de Hint Yarımadası'nda Malabar kıyısındaki Calicut Limanı'na ulaştı. Daha sonra Lizbon'dan hareket eden ve içi top ve barut ile dolu 13 gemi, Alvares Capral'ın komutasında yola çıktı. Fırtınaya yakalanan filo 1500 yılında Brezilya sahillerine vardı. Böylece Brezilya da keşfedilmiş oldu. Cabral, gittiği Calicut sahillerinde mevcut ticareti yok edip Portekiz tekeline başlatmak için şehri topa tuttu. 1502'de Lizbon'dan hareket eden Vaco de Gama komutasındaki büyük bir Portekiz filosu yüzlerce asker ve mühimmat ile Hindistan kıyılarına ulaştı. Böylece amansız bir katliam başladı. Müslüman ticaret gemileri batırıldı. Şehirler yakılıp yıkıldı. Esirler acımasızca öldürüldü. Bu suretle Hint Okyanusunda Portekiz Uygarlığı başlıyordu⁹. Daha sonra Hint Okyanusu'na ilk kral naibi gönderildi: Don Francisco de Almeida. Bu dönemde deniz üsleri artırıldı. Onun yerine gelen Alfonso de Albuquerque, 1515'e kadar Goa ve Seylan'ı işgal etti. Cava Adası'na kadar ilerledi. Böylece Hint Okyanusu'ndaki deniz ticaretinde Müslümanların etkisi tamamen

---

⁴ Ferro 2017, s. 56.

⁵ Black 2021, s. 62.

⁶ McMurdo 1889, cilt II, s. 533.

⁷ Luraghi 2016, s. 121-124.

⁸ Elik ve Bal 2014, s. 108-109.

⁹ Luraghi 2016, 121-124.

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)

kırılmıştı¹⁰. Çünkü Portekiz Krallığı'nın temel ekonomik politikası, Hint Okyanusu'ndaki Kızıldeniz girişini kapatarak Müslüman tacirlerin Memlûk ülkesine baharat taşımalarını engelleyip Hintlilerin sadece Portekizlilerle ticaret yapmasını sağlamaktı. Ayrıca Etiyopya Krallığı ile ilişki kurup ekonomik hedefleri yükseltmekti. Portekiz, bir süre sonra bu hedeflerin bir kısmına ulaşmıştı. Bunun olumsuz etkileri ise ilk olarak Memlûk ülkesinde görülmeye başlamıştı¹¹. Bütün bu sömürgecilik faaliyetleri sonucu Portekiz ekonomisi gelişti. Özellikle Batı Afrika'dan gelen altın, Portekiz'in can damarı olmuştu. Asya'dan getirilen baharat ve ipek Portekiz'den diğer Avrupa ülkelerine sevk ediliyordu. Afrika kaynaklı köle ticareti de gelişti. Başlangıçta Güney Portekiz ile İspanya ve İtalya'ya satılan köleler, daha sonra Amerika kıtasına gönderildi. Sömürgelemlerden elde edilen şeker de Portekiz'in önemli ihraç malları arasına girmişti¹².

Osmanlı-Portekiz münasebetlerini, Portekizlilerin Kızıldeniz ve Hürmüz kıyılarına kadar geldikleri 16. yüzyıl başlarına kadar götürmek mümkündür. Bu tarihlerde, bir süre önce belli başlı Hint ticaret merkezlerini istila eden Portekizlilerin Kızıldeniz'i ve dolayısıyla Hicaz bölgesini tehdit etmeleri üzerine Memlûk Devleti, Osmanlı'dan yardım talep etmişti¹³. Memlûk Devleti'ne yardım için Kemal Reis komutasındaki bir Osmanlı filosu, Mısır'a asker, top ve gemi ustaları ile top yapımında kullanılmak üzere pek çok malzeme götürmüştür¹⁴. Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinde belirttiğine göre, Sultan II. Bayezid'in daveti ile 1494-1495 yıllarında Osmanlı Devleti'nin hizmetine giren Kemal Reis¹⁵, Memlûk Devleti için 1507 ve 1510'da bölgeye yardım filolarını götürmüştü. Bu teşebbüs, aslında sadece Portekiz'in baharat ticareti üzerindeki tehdidini kırmak değil aynı zamanda Afrika'da bir deniz üssü kurmak gibi bir amaca da matuf idi¹⁶. Fakat 1509'da cereyan eden Diu Harbi'nde Memlûk donanması Portekizliler tarafından büyük ölçüde imha edilmiştir. Bunun üzerine Portekizliler Kızıldeniz'deki faaliyetlerini artırmışlardır. Memlûk Sultanı Kansu Gavri, yeni bir donanma için harekete geçmiş ve Osmanlı Devleti'nden tekrar malzeme tedariki yoluna gitmiştir¹⁷. Bu esnada Portekizliler Socoro Adası'nı da işgal etmişlerdir. Portekiz Genel Valisi Alfonso d'Albuquerque komutasındaki Portekiz filosu 1514'te bir süre Aden'i kuşatıp Sevakin Adası'na saldırmıştır¹⁸. Osmanlı Devleti'nin de yardımlarıyla Süveyş'te yeniden inşa edilen ve 19 gemiden oluşan Mısır donanması, içerisinde yeniçeri, levend ve Anadolu Türkmenleri de olduğu hâlde Osmanlı denizcisi Selman Reis'in komutasında Eylül 1515'te Süveyş'ten hareket etmiş ve Portekizlileri Kızıldeniz'den çıkarıp hakimiyeti sağlama mücadelesine başlamıştır. Selman Reis'in Kızıldeniz'deki bu mücadelesi esnasında 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği haberi gelmiştir. Böylece Kızıldeniz'de ve Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle mücadeleyi Osmanlı

¹⁰ Luraghi 2016, s. 124-125.

¹¹ Özbaran 2009a, cilt I, s. 104.

¹² Yavuz 2021, s. 184-186.

¹³ Önalın 2017, s. 81-82.

¹⁴ Bostan 2002, cilt XXV, s. 227.

¹⁵ Ali Rıza Seyfi 1325, cilt I, s. 16-20.

¹⁶ Kuru 2009, s. 48.

¹⁷ Erol 2012, s. 211-217.

¹⁸ Erol 2012, s. 215-222.

donanması devralmıştır. Bu tarihten sonra Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki mücadele, ticaret yollarını değiştirme hedefiyle hareket eden Portekizlilerle Osmanlılar arasında olacaktır¹⁹. Böylece Portekizlilerle Osmanlılar arasındaki bu ilk resmî ilişkilerin boyutu daha çok çatışma üzerine şekillenecektir

Selman Reis'in Kızıldeniz'deki faaliyetleri ve Portekizlilerle mücadelesi sırasında Süveyş ve Cidde liman ve tersaneleri önem kazanmış ve Portekizlilere karşı yapılan savunma ve taarruz savaşlarında stratejik üsler hâline gelmişti²⁰. Bu noktada ilk Osmanlı-Portekiz mücadelesinde Selman Reis önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir süre sonra iki devletin mücadele alanı Basra körfezi olmuştu. Stratejik bir önemi olan Basra, Baharat Yolu'nun hinterlandını oluşturduğu için Portekizlilerin ilgisini çekmişti. 1507'den itibaren Hürmüz Boğazı'na yerleşen Portekizliler, zamanla kuzeybatı istikametinde ilerlemeye başlamışlar ve nihayet 1529'da El Kurna'ya ulaşmışlardı²¹. Yavuz Sultan Selim devrinde bu bölgede Osmanlıların hâkim güç oldukları söylene de gerçek anlamda bir Osmanlı egemenliği, ancak I. Süleyman devrinde Basra körfezi kıyılarının kontrol altına alınması ile başlamıştır. Bu dönemde Baharat Yolu'nun güvenliğini sağlama almak ve Portekizlilerin bölgedeki sömürgecilik faaliyetlerine engel olmak için Basra Körfezi'nde hakimiyet sağlanmıştı²². Dolayısıyla bu durum, Portekizlilerle Osmanlıların ikinci karşılaşması olarak nitelendirilebilir. Bu devrede, 1538 yılında Süveyş'ten Hint seferine çıkan Hadım Süleyman Paşa, Portekiz üssü Diu'yu kuşatmıştır. Dönüşte Aden'i fethederek Yemen Beylerbeyliğini kuran Hadım Süleyman Paşa, Kızıldeniz'in güvenliği noktasında önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu durum ise Portekizlileri endişelendirmiştir. Bu süreçte Osmanlı donanması, Kızıldeniz'de büyük oranda güvenliği sağlamış ve Hint Okyanusunda gücünü hissettirmişti²³. Bu tarihlerde Osmanlı – Portekiz mücadelesi, vasıtalarla da olsa Habeşistan topraklarında da başlamıştır. Hristiyan Habeş Krallığı, Portekizlilerin ilgisini çekmişti. Bu sırada merkezi Harar olan bir Müslüman emirliği, 1526 yılında Habeşistan'a cihat ilan ederek 1543 yılına kadar onlarla mücadele etmiştir. Osmanlılar, bu Müslüman devletin emiri olan Ahmed El-Mücahid'i "Habeş Hâkimi ve Habeş Vilayeti Sultanı" olarak tanımıştır. Portekiz destekli Habeş ordusuna karşı Ahmed El-Mücahid'e asker ve ateşli silah yardımı yapan Osmanlı Devleti bu şekilde Habeşistan topraklarında da Portekizlilerle çatışmalara girişmiştir. Hatta Osmanlı destekli Ahmed El-Mücahid'in ordusu ile Portekiz destekli Habeş ordusu arasında 1542'de vuku bulan savaş zaferle sonuçlanmıştır. Ancak 1543 yılında yenilen Ahmed El-Mücahid'in fethettiği topraklar tekrar Habeş Krallığına geçti. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti, doğrudan Habeşistan topraklarına harekât için hazırlıklara başlamıştır²⁴.

1546'da Basra'nın fethedilerek Basra eyaletinin kurulması ile Osmanlılar, Hint Okyanusu'na ikinci koldan giriş yaptılar. Bu durum, 1515 yılından beri Portekiz üssü olan

¹⁹ Bostan 2008, s. 25-26.

²⁰ Bostan 2013, cilt I, s. 338-344.

²¹ Kurşun 2004, s. 21.

²² Kurşun 1998, s. 2.

²³ Bostan 2013, cilt I, s. 346-348.

²⁴ Orhonlu 1996, s. 24-29.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

Hürmüz Adası'ndaki Portekizlileri telaşlandırdı. Fakat aynı sene, yani 1546'da Aden şehri yerel Arap güçleri tarafından işgal edilmişti. Bunun üzerine Yemen beylerbeyi ile Hint kaptanı azledildi. Piri Reis, Hint kaptanı tayin edildi ve Aden'i geri almakla görevlendirildi. 1547 yılında 60 gemi ile yola çıkan Piri Reis, 1549'da Aden'i ele geçirdi. Bu esnada Aden'e yardıma gelen Portekiz gemileri bertaraf edildi. 1550-1551 yıllarında Portekizliler Basra Körfezi'nde etkin durumda olup Katif'i işgal ederek Osmanlı nüfusundaki Bahreyn'e müdahale etmişlerdi. Ayrıca Basra bölgesindeki Arap aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtarak isyanlara sebep oluyordular. Osmanlı Devleti, Basra'daki Portekiz tehdidini kesin olarak ortadan kaldırmak için Hint Kaptanı Piri Reis'i görevlendirdi. Piri Reis, Hadım Süleyman Paşa'nın 1538'deki Diu seferinden sonra kapsamlı ikinci deniz harekâtı için emrindeki donanma ile 1552'de Süveyş'ten denize açıldı. Donanma, Aden'de ikmal yaptıktan sonra Portekizlilerin elinde bulunan Maskat Kalesi ele geçirdi. Ayrıca buradaki Portekiz garnizonu esir edildi. Osmanlı donanması Hürmüz'ü kuşatıp 20 gün boyunca bombaladı. Ancak çeşitli gerekçelerle kuşatma kaldırıldı ve donanma Basra Limanı'na çekildi²⁵. Basra'daki mahsur kalan donanmayı Süveyş'e geri götürmesi için başlangıçta Murad Reis görevlendirilmişse de o bu işi başaramamıştı. Daha sonra bu görev Seydi Ali Reis'e verildi. Seydi Ali Reis, Basra'da kalan 15 kadırgayı Süveyş'e götürmek üzere Ağustos 1554'te Şattularap'tan hareket etti. Anacak Fernando de Meneses komutasındaki bir Portekiz filosunun saldırısına uğrayan kadırgalardan 6'sı düşmanın eline geçerken geriye kalan kadırgalar Portekizlilerden kurtulmak için Hindistan sahillerine yöneldi. Bunlardan ikisi Daman ve Danu yakınlarında baştankara etti ve mürettebat kurtuldu. Seydi Ali Reis'in kadırgasınının da olduğu diğer 7 kadırga Surat Limanı'na sığındı. Mürettebat kurtulurken Portekizlilerle olan anlaşma mucibince Surat Kalesi muhafızı tarafından parçalandı. Böylece Osmanlı'nın Kızıldeniz donanması büyük oranda Portekizliler tarafından yok edilmiş oldu²⁶. Bu feci olaydan sonra Temmuz 1559'da vaktiyle Hürmüz'deki Portekizlilere vergi veren, fakat sonradan Osmanlı Devleti ile anlaşan Bahreyn'e bir sefer düzenlendi. Lahsa Beylerbeyi Mustafa Paşa, Basra'dan da aldığı destekle Bahreyn Adasına çıkarma yaparak Mename Kalesi'ni kuşattı. Ancak Hürmüz'deki Portekiz filosunun yardıma gelmesi neticesinde Osmanlı gemileri Portekizliler tarafından ele geçirildi. Kuşatma da başarısız oldu. Nihayet Kasım 1559'da Portekizlilerle bir anlaşma yapıldı. Sağ kalan Osmanlı askerleri, silahlarını ve atlarını teslim edip yüklü bir tazminat karşılığında Portekizliler tarafından Katif'e geçirildiler²⁷. Osmanlı Devleti'nin Süveyş donanması büyük ölçüde bertaraf olduktan sonra özellikle 1554-1565 yılları arasında Muha Kaptanı Sefer Reis, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde Portekizlilere yönelik büyük bir gaza hareketi başlatmış ve Portekiz gemilerini ele geçirerek Portekiz istilasındaki kıyılarda tehdit oluşturmuştur²⁸.

Bütün bu çatışmalardan sonra Basra Körfezi'ndeki Osmanlı – Portekiz ilişkileri ticarî alanda devam etti. Osmanlı eyaleti olan Basra, Portekizliler için de bir ticaret

²⁵ Orhonlu 1970, s. 236-245; Özbaran 2009b, cilt I, s. 207-208.

²⁶ Önalp 2010, s. 280-290.

²⁷ Orhonlu 1967, s. 2-6; Özbaran 2013, s. 235-240.

²⁸ Önalp 2009, s. 214-224.

merkezi idi. Hindistan'dan getirdikleri baharat ve diğer ticaret ürünleri Basra'ya taşınıyor, buradan Akdeniz limanları ve İran'a sevk ediliyordu. Basra, 1622 yılında Hürmüz'den çıkarılan Portekizliler için daha da önemli hâle geldi. Hatta Basra Paşasından ticaret acenteliği ile bir manastır kurma imtiyazı bile aldılar. Portekizlilerin Basra'daki ticari ilişkileri XVII. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. Bu tarihten sonra Portekizliler, Basra Körfezi'ndeki nüfuzlarını kaybetmeye başladılar. Bununla birlikte Basra'ya doğu ticaret mallarını getirmeye kısmen devam eden Portekizlilere 1690'da vergi indirimi yapıldı²⁹. Portekiz'in Hürmüz ve civarında gerilemesinde sadece Osmanlı Devleti'nin baskın gücü etkili değildi. Çünkü Portekiz Devleti'nin merkezinde İspanyol işgali ile neticelenecek karışıklıklar başlamıştı. Bu bir anlamda, denizaşırı sömürge imparatorluğu kuran Portekiz'in altın çağına sona ermesi idi. Büyük gerileme Fas'taki savaş ile başlamıştı. Fas'ta Türk desteği ile Fas sultanı olan (Muley) Abdülmelik'e karşı yeğeni Muhammed Mütevekkil, Portekizlilerden yardım isteyince Fas'ı ele geçirme hayalleri kuran Portekiz Kralı Sebastian (Dom Sebastião) 17.000 (veya 14.000) kişilik bir ordu ile Fas içlerine gelmiştir. İki taraf arasında yapılan ve El-Kasru'l-Kebîr Harbi (Üç Krallar Savaşı) olarak bilinen muharebede Portekiz ordusu hezimete uğramış ve Sebastian öldürülmüş, birçok Portekiz aristokrati da esir edilmiştir³⁰. Vuku bulduğu mevki itibari ile Vâdilmehâzin Savaşı adı da verilen ve 4 Ağustos 1578 tarihinde cereyan eden bu savaşta sadece Sebastian öldürülmemiş aynı zamanda Fas Sultanı Abdülmelik ile ona karşı Portekizlileri çağıran yeğeni mahlû Sultan Muhammed Mütevekkil de hayatını kaybetmişti³¹. Portekiz Kralı'nın öldürüldüğü bu kanlı harbin neticesinde meydana gelen siyasi ve ekonomik buhranlar sonucu 1580'de İspanyol ordusu Portekiz'e girdi. Sebastian'ın amcası olan İspanya Kralı II. Philip, Mart 1581'de Portekiz Kralı I. Philip olarak taç giydi³². Hatta kısa bir süre için de olsa yargı merkezini Orta İspanya'dan Lizbon'a bile taşıdı³³. Böylece Portekiz, 1640 yılına kadar İspanyol Habsburg İmparatorluğu'na bağlı bir özerk hükümet olarak kaldı³⁴. Bu dönemde her ne kadar denizaşırı Portekiz filoları Basra bölgesinde etkinliğini sürdürse de Portekiz'in 1580-1640 yılları arasında İspanyol yönetiminde olması Hint bölgesindeki gücünü zayıflatmıştı. Ayrıca XVII. yüzyılın başlarından itibaren Hollandalılar Güney Asya'da etkili olmaya başlamışlardı. Yüzyılın ortalarına doğru Portekizlilerin elindeki Malaka, Seylan, Malabar ve Koromandel Hollandalıların eline geçmişti. XVII. yüzyılda İngiltere de Güney Asya'da Portekizlilerin nüfuzunu kırmış, 1622 yılında Hürmüz Adası'nı Portekizlilerin elinden alarak Safevilere bırakmıştır³⁵.

Burada anlatılanlar göz önünde alındığında XVI. yüzyıl başlarında Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda savaş ve rekabet ile başlayan Osmanlı – Portekiz ilişkilerinin daha sonra ticari alanda özellikle Basra Körfezi'nde devam ettiğini söylememiz gerekir.

²⁹ Yılmaz 2017, s. 40-46.

³⁰ Payne 1973, s. 241-242; Black 2021, s. 81-82.

³¹ Ceran 2012, s. 485-486.

³² Black 2021, s. 84-85.

³³ Birmingham, 2003, s. 34.

³⁴ Payne 1973, cilt I, s. 245.

³⁵ Önalp 2010, s. 374.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

Portekiz Krallığı, Hindistan baharat ticaretinden önemli kârla elde ediyordu. Osmanlı Devleti'nin Mısırı aldığı yıllarda Portekiz Kraliyet gelirlerinin yaklaşık %39'u Hindistan ticaretinden elde edilirken XVI. yüzyılın ikinci yarısında Basra eyaleti genelinde Hindistan ticaretinden elde edilen gümrük gelirleri eyalet gelirlerinin ancak üçte birini teşkil ediyordu. Bu istatistik Yemen eyaletinde %15-20 civarındaydı. Bu gelirler, bölgede hakimiyeti sağlamak için yapılan askeri masrafları bile karşılamaktan uzaktı. Kaldı ki Basra, Lahsa ve Yemen gibi güney eyaletlerinde toplam gelirler buradaki Osmanlı kontrolünün devamındaki mali ihtiyaçları bile karşılamıyordu³⁶. Bu da bize gösteriyor ki Osmanlı Devleti'nin Portekiz ile mücadelesi, sadece ticaret yolunu güvenlik altına alma düşüncesi ile değil, belki en başta bölge Müslümanlarının yardım taleplerine cevap vermek ve kutsal toprakları korumak amacına matuf bir girişimdi. Çünkü bir asır boyunca devam eden Osmanlı-Portekiz mücadelesinde her iki taraf da hedefine tamamen ulaşamamıştı. Bunda Portekizlilerin okyanuslara dayanıklı kalyon ve karavela gibi gemilerine karşılık Osmanlıların Akdeniz'e mahsus kadırgalar kullanmalı kısmen etkili olsa da asıl sebep Osmanlı bahriyesinin önceliği Akdeniz'e vermesiydi. Hint seferleri ise genelde yardım çağrılarına cevap vermek adına yapılan, sürdürülebilir olmayan ve ikinci planda kalan bir harekâtı³⁷. Salih Özbaran'ın ifadesiyle Portekiz ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadelenin sonucunda Portekizliler Bahreyn'in kuzeyine geçen bir egemenlik kuramamışlar, Osmanlılar da Hürmüz Boğazı ve ötesinde söz sahibi olamamışlardır. Böylece Osmanlı Devleti, Bahreyn ötesindeki Portekiz egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Zaten XVII. yüzyıl başlarından itibaren Basra Körfezi ve ötesinde Hollandalılar ve ardından İngilizler yeni egemen güçler olarak ortaya çıkarken Portekizlilerin etkinliği zayıflamıştır³⁸.

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı arasında XVI. yüzyıl boyunca Hint Okyanusu ve Kızıldeniz'de bahsedilen bu çatışma ve rekabet sürerken bir dizi diplomatik ilişkiler de başlamıştı. Özellikle 1538 Diu kuşatmasından sonra Hindistan'daki Portekiz üslerinden gelen elçiler İstanbul'da bir dizi temaslarda bulunarak anlaşma zemini aramışlardı. Bununla birlikte bu anlaşma isteği, Osmanlı Devleti'ne göre Portekizlilerden Portekiz Devleti'ne göre de Türklerden geliyordu. Bu kapsamda 1541 ve 1542 yıllarında İstanbul'a gelen Portekiz elçileri Kızıldeniz ve Basra ticaretinin güvenliği ve Portekiz'in buğday tedariki konusunda sonuçsuz kalan girişimlerde bulunmuşlardı³⁹. 1544 yılında İstanbul'a gelen Portekiz elçisi, 200 ton karabiber ve ilaç karşılığında, Fransız ve Venediklilere verilen şartlar dahilinde, buğday verilmesini, ayrıca Aden'deki Osmanlı sancak beyinin Portekiz gemilerine saldırmamasını talep etmişti. 1545 yılında da bir başka Portekiz elçisi İstanbul'a gelerek "itimatname" sunmuştu. Bununla birlikte Portekizlilerin bu başvuruları karşılıksız kalmıştır⁴⁰. Bu konuda Sultan Süleyman, 1544 yılında Portekiz Kralı III. Dom João'ya gönderdiği mektupla Portekizlilerin isteklerini reddetmişti. Mekik diplomasisi diyebileceğimiz tarzdaki ilişkiler, sonraki yıllarda da

³⁶ Özbaran 2006, s. 177-178.

³⁷ Önalp 2010, s. 375-376.

³⁸ Özbaran 2013, s. 240-241.

³⁹ Özbaran 2010, s. 19-24; Özbaran 2013, s. 247-269.

⁴⁰ Orhonlu 1996, s. 30.

sürdü. Sultan Süleyman, 1563, 1564 ve 1565 yıllarında da Portekiz Kralı Dom Sebastião'ya mektuplar gönderdi. Bu mektuplarda, Portekizliler eğer gerçekten bir barış antlaşması istiyorlarsa doğrudan Lizbon'dan özel bir elçinin gönderilmesi gerektiği ısrarla vurgulanıyordu. Bu mektupların içeriği genelde aynıydı. Mektuplarda yer alan ana konu, Hint Okyanusu'nda tacirlerin serbestçe ticaret yapmalarına izin verilmesi, Kızıldeniz ticaretinin engellenmemesi, kıyı ülkelerindeki halkın refahının bozulmaması ve barışın sağlanmasıydı. Ancak bütün bu diplomatik girişimlerin kesin bir sonuca ulaştığını söylemek mümkün değildir⁴¹. İşte Osmanlı – Portekiz diplomatik ve ticari ilişkileri net bir antlaşma metnine dönüşmeden XVIII. yüzyılın sonuna kadar gündemden düşmüştür.

Osmanlı-Portekiz İlişkileri (1793-1835)

Asya'daki Portekiz XVII. yüzyılın başlarından itibaren Hollandalı ve İngilizlerin de etkisiyle gerilerken merkezdeki Portekiz ülkesi ise 1580'den beri İspanya yönetiminde bulunuyordu. İspanya Hükümeti, 1640 yılı ortalarında Katalonya'da çıkan isyanı bastırmada Portekizlileri kullanmak istedi. Ayrıca Portekiz'in vergileri de artırıldı. Bunlar büyük Portekiz isyanını başlatan unsurlardı. 1 Aralık 1640 yılında Lizbon'da çıkan bir ayaklanma ile İspanyol garnizonu dağıtıldı ve Portekiz 60 yıl aradan sonra yeniden bağımsızlığını kazandı. Portekiz Kralı ilan edilen IV. John, 6 Aralık 1640'ta Lizbon'a ulaştı. Böylece Portekiz'de restorasyon devri başlamış oldu⁴². 18. yüzyılın ilk yarısında V. John zamanında Portekiz'de pek çok kilise ve manastır inşa edildi. Bununla birlikte kütüphaneler ve fabrikalar da yapıldı. Papalığın Sadık Kral unvanını verdiği V. John devrinde Portekiz'e Brezilya altını akıyordu. Bu da beraberinde ihtişam ve lüksü getirmişti. İthalat arttı. Giysiler, yiyecekler, inşaat malzemeleri ve daha pek çok şey Büyük Britanya'dan geldi. Tarım ihmal edildi⁴³. 1755 yılındaki deprem Portekiz'deki sabit sermayeyi yok etti. Ekonominin düzelmesi uzun yıllar aldı. Bununla birlikte 18. yüzyılın sonunda İngiltere'de yükselen ve üretim artışı ile sonuçlanan teknolojik yenilikler Portekiz'e de yansdı. Fakat yüzyılın sonlarından itibaren altın madenciliğinin azalması ve 19. yüzyılın başlarındaki Napolyon savaşları Portekiz ekonomisini zora soktu. Salgınlar, ekonomik ilerlemeyi ve nüfusu olumsuz etkiledi. 1700'de 2,3 milyon olan Portekiz nüfusu 1801'de tahminen 2,9 milyon civarında idi⁴⁴. Eski kudretini kaybeden Portekiz'in ana karadaki durumu bu şekilde iken uzun yıllar sonra Osmanlı

⁴¹ Özbaran 2010, s. 19-24; Özbaran 2013, s. 247-269.

⁴² Livermore, 1947, s. 279-280.

⁴³ Pereira 1854, s. 283-291.

⁴⁴ Costa et al 2016, s. 164-166. Portekiz'deki bu deprem Osmanlı belgelerine de yansımıştır. Fransa Elçisi'nin 18 Ocak 1756 tarihli raporuna göre, Lizbon'da Kasım 1755 tarihinde meydana gelen depremde şehrin yarısı harap olmuş, yüz binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Deprem esnasında Portekiz Kralı ve ailesi Lizbon yakınlarında Belem adlı bir köyde buldukları için kurtulmuşlardır. 10 saat boyunca devam eden deprem Atlas Okyanusu kıyısında bulunan Cádiz şehrinde de yıkıma yol açmış ve meydana gelen tsunami şehri harap etmiştir. Bk. BOA, C. HR. 65-3215.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

Devleti ile yeniden temasa geçme gereği duymuştur. Bu temas da aracı bir devlet ile gerçekleşmiştir.

Fransız İhtilali'nden birkaç yıl sonra Portekiz Devleti, Osmanlı ile bir ticaret antlaşması yapmak için girişimde bulunmuştur. Bunun için de İsveç'i aracı tayin etmiştir. İsveç Baştercümanı Muradca⁴⁵, durumu Bâbîâli'ye bildirmiş ve Portekiz'in yapılmasını istediği bu ticaret antlaşması için tebdilen temsilcilerini göndermeye hazır olduğunu ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin iznini beklediğini yazılı olarak bildirmiştir⁴⁶. Görüldüğü kadarıyla bu talep, Yakın Çağ'da Portekiz'in Osmanlı ile ticarî münasebet kurmak istediğinin ilk göstergesidir. Bahse konu teşebbüsü ihtiva eden arşiv belgesi tarihsiz olmakla birlikte belgeyi tasnif edenlerin verdiği tarih 1793'tür. Bu tarihi dikkate alırsak uzun bir aradan sonra Portekiz'in yeniden Osmanlı ile ticari ve diplomatik ilişki kurma talebinin III. Selim'in saltanatının ilk yıllarına tekabül ettiğini söyleyebiliriz.

Portekiz'in Osmanlı ile iyi ilişkiler kurma isteği, İngiltere'deki elçisi tarafından da Osmanlı'nın Londra sefirine defalarca beyan edilmiştir. Bu konuda Lizbon, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Granville Martin ile müzakere etmesi için İngiltere'deki elçisini görevlendirmiştir. Fakat İngiltere Devleti, Amerika ve Portekiz'den bazı ticarî mallar alıp bunları başka taraflara sattığı için bu iki devletin Osmanlı ile doğrudan ilişki kurup ticarî anlaşmalar içine girmesinden İngiliz yönetiminin hoşlanmayacağı Osmanlı yöneticileri tarafından mülâhaza edilmiştir. Bu yüzden İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Granville, Londra Sefiri İsmail Ferruh Efendi ile sohbet ederken başlangıçta bu konuyu gündeme getirmemiştir. Oysa, bu konuda Osmanlı hükümetinden onay çıkmış ve Portekiz'in İstanbul'a bir "murahhas elçi" göndermesi Londra Sefiri İsmail Ferruh Efendi vasıtasıyla belirtilmiştir. Bunun üzerine Lord Granville'in Portekiz elçisine İsmail Ferruh Efendi ile bu konuyu müzakere etmeleri yönünde salık verdiği anlaşılmıştır. Bu bilgilerin yer aldığı arşiv belgesi tarihsiz olmakla birlikte olay, muhtemelen 1797 yılı başlarında vukua gelmiştir⁴⁷. Portekiz'in bu girişimleri sonuca ulaşmamış olacak ki Portekiz Kralı, 1798 yılında Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmak için tekrar girişimde bulunmuştur. Portekiz'in bu teşebbüsüne bu kez de İspanya aracılık etmiştir. Portekiz Kralı'nın antlaşma isteği, İspanya elçisi tarafından yazılı olarak Babıali'ye bildirilmiştir. Durum Sultan III. Selim'e arz edilmiştir. Fakat Sultan, bu durumun Osmanlı Devleti açısından fayda mı zarar mı getireceği konusunda müzakere edilmesini ve ondan sonra kendisine tekrar arz edilmesini istemiştir⁴⁸. Anladığımız kadarıyla Osmanlı Sultanı, Fransız İhtilali'nin hemen akabinde Portekiz'den gelen teklifin kabulünün Avrupa dengeleri açısından nasıl sonuçlar doğuracağını bilmek için konunun tartışılmasını istemiştir.

Portekiz'in müstakil olarak neredeyse 200 yıldır savaş hâlinde olmadığı ve diplomatik ilişkilerin de mevcut bulunmadığı Osmanlı Devleti ile 1793'ten itibaren bir ticaret antlaşması yapmak için girişimlerde bulunmasında en büyük rakiplerinden olan İspanya'nın etkisinin var mıdır? Bu soruya kesin bir cevap veremeyiz, ancak bu tarihten

⁴⁵ Bu kişi, Osmanlı vatandaşı Katolik Ermenilerden olup daha sonra İsveç sefirliği yapacak olan meşhur Ignatius Mouradgae d'Ohsson'dur. Daha geniş bilgi için bk. Beydilli 1984, s. 247-250.

⁴⁶ BOA, HAT. 222-12404.

⁴⁷ BOA, HAT. 145-6080.

⁴⁸ BOA, İE. HR. 18-1689.

kısa bir süre önce Osmanlı Devleti ile İspanya Krallığı arasında bir barış ve ticaret antlaşması imzalandığını biliyoruz. Aslında bu iki devlet o tarihlerde eski güçlerini kaybetmiş olmaları hasebiyle birbirlerine benzer durumdaydılar. İspanya, Osmanlı Devleti ile aracı olmadan ekonomik ve siyasal ilişkiler tesis etmek için İstanbul'a bir elçi gönderdi. Böylece İspanya ile Osmanlı Devleti arasında 14 Eylül 1782 tarihinde Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalandı⁴⁹. İspanya ile benzer şekilde eski gücünü kaybeden Portekiz'in de İspanya'nın bu girişimini örnek almış olması muhtemeldir. Fakat Portekiz'in İspanya'dan farklı olarak doğrudan elçi göndermek yerine başka devletleri aracı olarak kullandığını görüyoruz.

Osmanlı Devleti, Portekiz'in antlaşma isteğini bir süre geçiştirme yoluna gitmiştir. Yani bu konuda olumlu ya da olumsuz bir cevap vermeyerek Portekiz'in İngiltere'deki elçisi bir anlamda oyalanmıştı. Fakat Londra'daki Osmanlı sefirinin 11 Ekim 1798 tarihli yazısına göre, Portekiz hükümetinden İngiltere'deki elçisine gelen resmî yazıda Portekizli yetkililer, bu antlaşmanın yapılmasında ısrar etmiş ve Osmanlı elçisinden bir cevap istemişlerdir. Portekiz elçisinin belirttiğine göre, Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapılmasında başka bir devletin aracı olmasından Portekiz hükümeti memnun olmayacaktır. Osmanlı Sefiri İsmail Efendi ise bunun Avrupa devletlerinin kıskançlıklarına bağlanabileceğini ifade etmiştir. İsmail Efendi, bu konuda merkezle müzakere etmek ve vakit kazanmak için Portekiz elçisine bir bahane ile birkaç gün sabretmesini, vakit bulunca İstanbul'a bu talebi yazacağını ifade etmiştir. Böylece Portekiz elçisinin isteği bir kez daha geçiştirilmiştir⁵⁰.

Osmanlı ile antlaşma yapmayı ısrarla talep eden Portekiz'in oyalanmasının aslında en büyük sebebi, Fransa'nın Portekiz'e askerî harekate hazırlanmakta olduğu gerçeğidir. Bu ise, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına uygun olmayacaktı. Bununla birlikte Osmanlı tüccarlarının Avrupa ticaretine açılmak istemeleri, Portekiz ile böyle bir ticaret antlaşmasını zaruri kılmaktaydı. Ayrıca Portekiz gemilerinin İngiltere gemileri ile ortak iş yaptığı da dikkate alınarak Portekiz ile bir anlaşma zemininin oluşması, maslahata uygun bulunmaktaydı. Eğer bu kabul edilmez ise Portekiz'in müttefiki olan İngiltere'nin devreye gireceği ve böylece antlaşmanın yapılacağı tahmin edilmekteydi. Oysa bu durumda Portekiz memnun olmayacaktı. Bu yüzden Osmanlı yetkilileri, Portekiz'in muahede isteğinin kabul edilmesi ve sonra İngiltere devreye girdiğinde Osmanlı menfaatine olacak şekilde muahede şartlarının belirlenmesinin uygun olacağı görüşünü benimsemiştir. Sultan III. Selim de konjonktür gereği Portekiz'in Osmanlı yanında yer almasının önemli olduğunu bu yüzden de konunun hemen müzakere edilmesini emretmiştir⁵¹. Bu konu devlet ricali tarafından tekrar müzakere edilmiştir. Bu istişareler sonucunda Londra'daki Osmanlı Sefiri İsmail Efendi'ye gönderilen yazıda, Portekiz'in bu isteğinin Padişah tarafından kabul edildiği, fakat bu isteği resmen İstanbul'a bildirmesi için ruhsatname ve talimatname ile bir elçinin İstanbul'a gönderilmesinin zarurî olduğu şeklindeki cevabın İsmail Efendi tarafından Portekiz elçisine bildirilmesi istenmiştir. Ayrıca, Londra'daki Portekiz elçisinin bu teklifi kabul etmesi hâlinde İstanbul'dan

⁴⁹ Turan 2013, s. 61-69.

⁵⁰ BOA, HAT. 153-6438.

⁵¹ BOA, HAT. 153-6438.

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)

gelecek cevabın da otuz kırk günü bulacağıının vurgulanması emredilmiştir. Yani Osmanlı hükümeti için biraz geciktirilmesi taraftarıdır. İstanbul'dan gönderilen bütün bu yazılar, 7 Mart 1799 tarihinde, Ramazan ayının son gününde, Londra Sefiri İsmail Efendi'nin eline ulaşmıştır. O da kuryelerin hava şartları sebebiyle geciktiklerini söyleyerek cevabın on güne kadar geleceğini Portekiz elçisine bildirmiş ve kendisine emredilen hususları da beyan ederek Portekiz'in istediği antlaşmayı geciktirme yoluna gitmiştir. Ayrıca, bu konjonktürde Fransa - Portekiz harbi de başlamak üzeredir. Bütün bu hususlar, Portekiz'in istediği muahedenin geciktirilmesini gerekli kılmaktaydı⁵².

Bu konu bir süre sürüncemede bırakılıp Portekizlilerin antlaşma istekleri geciktirilirken 1798 yılı sonlarına doğru Portekiz Kraliçesi, muhtemelen iyi niyet göstergesi olarak, iki devlet arasında bir ticaret antlaşması yapılanaya kadar Portekiz limanlarına gelen Osmanlı tüccarlarının sorunlarını gidermesi için Henry Pump adlı bir iş insanını Lizbon'da vekaleten görevlendirmiştir. Aslen Felemenk olup Portekiz doğumlu olan Henry Pump, bir tüccar olup Gilminister firmasının sahibidir. Henry Pump, Londra Sefiri İsmail Efendi'ye gönderdiği mektuplarında görevi icabı Portekiz limanlarına gelen Osmanlı tüccarlarına yardım ettiğini, mallarını satıp kârlı mallar ile gemilerini tekrar doldurduğunu belirtmiştir. Pump, kendisinin zengin ve itibarlı bir tüccar olduğundan dolayı bundan sonra da bu görev kendisine verilecek olursa hizmetini daha güzel bir şekilde devam ettirerek Osmanlı Devleti'nin şanına yakışır bir şekilde hareket edeceğini de bildirmiştir. Pump'un İsmail Efendi'ye gönderdiği mektuba göre, hâlihazırda Osmanlı tebaasına ait olup Lizbon limanına demir atan dört adet tüccar gemisi Portekiz'dedir⁵³. Aslında Henry Pump'un isteği Osmanlı Devleti'nin Lizbon'daki konsolosu olmaktır. Çünkü Osmanlı Hükümeti'ne gönderilmek üzere Londra Sefiri İsmail Efendi'ye gönderdiği arzuhalinde Pump, kendisinin Lizbon'a konsolos olarak tayin edilmesini rica etmektedir. Pump, beyanlarının doğruluğunu tasdiklemek için de Lizbon'da bulunan Dubrovnik elçisi ve konsolosunun mühürlü kâğıtları ile Portekiz'de bulunan Osmanlı reayasından gemi reislerinin tasdik imzalarını da göndermiştir. İsmail Efendi, tercümanı vasıtasıyla Pump'a gönderdiği mektupta, Portekiz ile ikili ilişkilerin nasıl olacağıının henüz belli olmadığını, kaldı ki bir devlete konsolosluk talebi göndermenin uygun olmadığını ifade ederek Osmanlı ile Portekiz arasında bir anlaşma sağlandığında Portekiz'e bir elçi tayin edilebileceğini, o vakit de konsolosluk işinin bu elçinin uhdesinde olduğunu, bununla birlikte Osmanlı Devleti civar ülkelerdeki elçilerinden birine bu işi havale ederse o zaman Pump'un gayret ve sadakatının dikkate alınarak konsolos tayin edilmesinin mümkün olacağını belirtmiştir. Londra Sefiri İsmail Efendi, kendisine gelen evrakları 28 Mayıs 1799 (23 Zilhicce 1213) tarihli tahriratıyla beraber İstanbul'a göndermiştir⁵⁴. Babıali ise ticaret antlaşması için öncelikle Portekiz tarafından yetkilendirilmiş bir elçinin İstanbul'a gönderilmesini yinelemiştir. Ancak o takdirde böyle bir antlaşma yapılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Osmanlı yetkilileri her ne kadar henüz bir ticaret antlaşması yapılmamış olsa da Portekiz Kraliçesi'nin Pump'u tayin etmesinden de memnun olmuştur. Babıali, Londra Sefiri İsmail Efendi'den ticaret

⁵² BOA, HAT. 144-6040.

⁵³ BOA, HAT. 144-6038; 144-6043.

⁵⁴ BOA, HAT. 144-6038.

antlaşması yapıldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin kendisine iltifat edeceğinin Pump'a bildirilmesini de istemiştir⁵⁵.

Osmanlı Devleti, Portekiz ile bir ticaret ve dostluk antlaşmasının yapılabilmesi için Portekiz'in İstanbul'a tam yetkili bir murahhas göndermesinde ısrar ederken İngiltere Kralı devreye girmiştir. Yani Portekiz, bu konuda İngiltere Kralı'nı aracı yapmak zorunda kalmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Grandil, Londra Sefiri İsmail Ferruh Efendi'ye gönderdiği resmî yazıda Portekiz'in istediği ticaret ve dostluk antlaşmasının Londra'da akdedilmesinin münasip olacağını, bunun için de eğer Babıalı İsmail Efendi'ye tam yetki verdiği takdirde Portekiz Devleti de Londra Elçisi Chevalier Del Mira'ya tam yetki vereceğini söylemiştir. Ayrıca İngiltere Devleti de her iki ülkenin dostu olarak böyle bir antlaşmaya vesile olmaktan mutluluk duyacağını bildirmiştir⁵⁶. Londra Sefiri İsmail Bey, İstanbul'a gönderdiği 10 Temmuz 1799 tarihli yazısında konu ile ilgili görüşlerini bildirmiş ve kendisinin ilkbaharda merkeze alınmasını ve yerine gelecek memurun da bu antlaşma işiyle ilgilenmesini istirahat etmiştir. İsmail Efendi, Portekiz ile böyle bir anlaşmanın yapılmasının iyi olacağını, ancak İngilizlerin ticaret konusunda kendilerinininkine benzeyen bir anlaşmaya onay verip aracılık etmek gibi bir düşüncelerinin olduğunu bildirmiştir. İsmail Efendi, bu işlerle uğraşacak vakti ve durumu olmadığını özürle ifade ederek bu konuya memur edilenlerin iki seçenek üzerinde durması gerektiğini tavsiye etmiştir. Birinci seçenek, Portekiz'in talep ettiği ticaret antlaşması maddelerini "*devletime sorayım*" diyerek zaman kazanmak ve işin sonunda Sultan'ın onay vermesiyle Londra'da antlaşmayı düzenlemektir. İkinci seçenek ise daha önce verilen cevapta ısrar ederek antlaşma konusunu düzenlemek için Portekizlilerden İstanbul'a adam göndermeleri gerektiğini yinelemektir⁵⁷. Fakat bu konuda hükümet kararlı olmuş ve muahede için Portekiz'in İstanbul'a bir murahhas göndermesinde ısrar etmiştir⁵⁸.

Londra Sefiri İsmail Efendi, yukarıda belirtilen kararı Portekiz'in Londra'daki elçisine bildirmiştir. Meselenin gidişatını Portekiz Kralı'na (Naip) yazan elçinin İsmail Efendi'ye taktim ettiği 13 Mart 1800 tarihli yazısında, Portekiz Kralı'nın Osmanlı Sultanı III. Selim'in Portekiz'in antlaşma teklifine sıcak bakmasından dolayı son derece memnun olduğu ve bu andan itibaren Osmanlı Devleti'nin dost ülke olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Buna göre, Portekiz Devleti Osmanlı ile olan dostluğu sağlamlaştırmak adına bir dostluk ve ticaret antlaşması yapmak üzere baharda İstanbul'a bir murahhas göndermeye karar vermiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin olası antlaşmanın İstanbul'da yapılması noktasındaki ısrarını Portekiz Kralı (Naip) da kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu meselede Portekiz Kralı, Osmanlı ile dost olan diğer ülkelerin elçileri İstanbul'da ne denli iltifat ve ikrama mazhar olmuşlarsa aynı davranışın gönderilecek Portekiz murahhasına da gösterileceğini ümit etmektedir. Kral, iki devlet arasındaki dostluk ve

---

⁵⁵ BOA, HAT. 144-6038.

⁵⁶ BOA, HAT. 145-6082.

⁵⁷ BOA, HAT. 145-6082.

⁵⁸ BOA, HAT. 144-6036.

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)

muhabbetin gelişmesinde İsmail Efendi'nin gösterdiği gayretler sebebiyle son derece mutlu olduğunu da elçisi vasıtasıyla ifade etmiştir⁵⁹.

Yukarıda belirtilen gelişmelere rağmen Osmanlı Arşivi'nde, Portekiz ile bir sulh ve ticaret antlaşmasının yapıldığına dair uzun bir süre herhangi bir kayda rastlanmaz. Daha doğrusu, antlaşmanın tanzim edilmesi için Portekiz Krallığı'nın İstanbul'a murahhas gönderdiğine dair bir bilgiye rastlanmaz. Oysa Portekiz Kralı, İstanbul'a bir elçisini göndermeyi vaat etmişti. Bunun uzun süre gerçekleşmediği görülüyor. Çünkü XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Napolyon'un önce Birinci Konsül olarak iktidara gelip ardından İmparator olması ile başlayan yayılcı siyasetinden en fazla etkilenen ülkelerden biri de Portekiz olmuştu. İlk olarak muharebe hâlinde olduğu İngiltere'yi zor durumda bırakmak isteyen Napolyon, İngiltere'nin en sadık müttefiki Portekiz'i hedefe koymuştu⁶⁰. Napolyon Fransası'ndaki yeni hükümet, İngiltere ile olan ittifaktan ayırmak için Portekiz'e baskı uygulamış, fakat Portekiz Kraliçesi I. Maria'nın oğlu ve daha sonra Portekiz Kralı olacak olan naibi John (VI John), bunu kabul etmemişti. Fransa Birinci Konsülü Napolyon'un amacı, Portekiz'in limanlarını İngilizlere kapatıp Fransız gemilerine açmaya zorlamak için İspanya ile birlikte Portekiz'e savaş açmıştı⁶¹. Bu amaç doğrultusunda Fransa, müttefiki İspanya ile 1 Ekim 1800 tarihinde San Ildefonso Antlaşması olarak bilinen gizli bir antlaşma imzaladı. Buna göre Louisiana bölgesi İspanya'ya geri verilecek ve Toskana'ya da İspanyol bir prens tahta çıkarılacaktı. Bunun karşılığında da İspanya, Portekiz'in işgaline hazırlanan Fransa'ya yardım edecekti⁶². 13 Şubat - 21 Mart 1801 tarihleri arasında da Fransa ile İspanya arasında üç farklı antlaşma daha yapılmıştı. Bu antlaşmalara uygun olarak 21 Mart 1801'de Toskana tahtına eski bir İspanyol dükü oturdu. Bunun karşılığında aynı gün İspanya, Lizbon'a bir ultimatom verdi ve altı gün sonra da Portekiz'e savaş ilan etti. Böylece Portekiz istila edilmeye başlanmıştı⁶³.

Fransa ve İspanya orduları, karadan hareket ederek Portekiz memleketlerini istila edip Lizbon'a yaklaşmışlardı. Bu sırada Mısır'da Fransa ile harp hâlinde bulunan Osmanlı Devleti, Fransa – Portekiz ilişkilerini de yakından takip etmekteydi. Paris'te bulunan Ali Efendi'nin İstanbul'a gönderdiği 15 Temmuz 1801 tarihli yazısında istila karşısında direnme gücü kalmayan Portekiz'in mütareke istediğini ve akabinde de barış antlaşması yapıldığını bildirmiştir⁶⁴. Fakat Portekiz'deki gaileler bu antlaşma ile bitmemiş, kısa bir süre sonra Portekiz ülkesi yeniden istilaya maruz kalmıştır. Bu sırada İngiltere'yi zor durumda bırakmak isteyen Fransa, Rusya'ya yaklaşmıştı. 1807 Temmuz'unda Fransa ile Rusya arasında yapılan Tilsit Antlaşması, bir bakıma İngiltere'yi deniz ablukasına alma girişimi idi. Tilsit'teki görüşmelerde Danimarka, İsveç ve Portekiz'in ittifaka celbi sağlanacak, gerekirse zor kullanılacaktı. Bunu engellemek isteyen İngiltere ilk etapta Danimarka ile anlaşma zemini aramış, bulamayınca 21 gün

⁵⁹ BOA, HAT. 959-41183.

⁶⁰ Grainger 2004, s. 18.

⁶¹ White 1909, s. 31-33.

⁶² Grainger 2004, s. 18.

⁶³ Grainger 2004, s. 22-23.

⁶⁴ BOA, HAT. 141-5864.

içinde Kopenhag'ı işgal ederek Danimarka donanmasına el koymuştu⁶⁵. Fakat buna rağmen Fransa, öteden beri İngilizlerin müttefiki olan Portekiz'i tekrar hedefe koydu ve General Jean-Andoche Junot komutasındaki Fransız ordusu, Portekiz topraklarını işgale başladı. 30 Kasım 1807 tarihine gelindiğinde Lizbon dahil bütün Portekiz toprakları, Fransa ordusu tarafından işgal edilmişti. Hatta Portekiz Kraliçesi Mary ile oğlu ve naibi IV. Henry; ailesi, tebaası ve hazineleri ile birlikte İngiliz donanmasına ait 13 adet gemi ile müstemlekeleri olan Brezilya'ya firar etmişlerdi⁶⁶. Ağustos 1808'de bir İngiliz ordusu, Portekiz topraklarına girdi ve akabinde Fransız işgaline karşı başlayan isyan hareketi ile Fransız ordusu ülkeden çekilmek zorunda kaldı. Böylece Portekiz, 1814'e kadar İngilizlerin adeta bir üssü hâline geldi. Bu devirde ülkeyi İngiliz hükümrânlığı altında Naiplik Meclisi yönetti. 1820'de çıkan bir ihtilal neticesinde anayasa çalışmaları başladı. VI John, Brezilya'dan dönmek zorunda kaldı. Onun dönüşünden 15 ay sonra 23 Eylül 1822 tarihinde Portekiz'de anayasa ilan edildi. Kral anayasaya uyacağına yemin etti. Böylece Portekiz, anayasal monarşiye geçmiş oluyordu⁶⁷. Aynı yıl Portekiz sömürgesi Brezilya bağımsızlığını ilan etti. Bununla birlikte Portekiz, Afrika'da Angola ve Mozambik'i elinde tutmaya devam etti⁶⁸. Fakat Portekiz Kralı VI. John 1826'da ölünde Portekiz'de yeniden kargaşa çıktı. Brezilya İmparatoru I. Pedro, Portekiz'e davet edilerek IV. Pedro adıyla Portekiz Kralı yapıldı. Rio de Janeiro'da, 1822 anayasasından daha muhafazakâr bir anayasa hazırlatan IV. Pedro, siyasî çalkantıyı sakinleştirmeye çalıştı. Fakat yeni kral, bir süre sonra tahtı reşit olmayan küçük kızı Maria'ya terk ederek Brezilya'ya geri döndü. Kraliçe II. Maria yönetimini denetlemek için naiplik yönetimi de kurulmuştu. Fakat Viyana'da sürgünde bulunan Prens Miguel'in destekçileri Portekiz'de isyan çıkardılar. 1828'de Lizbon'a gelen Miguel, kral ilan edildi. "Miguelista rejimi", 1832'de başlayan iç savaşa rağmen 1834'e kadar devam etti⁶⁹. 1832'de Kral Miguel yönetimine karşı başlayan isyan ve iç savaş, Liberal Parti'nin zafer kazandığı 1834 yılına kadar sürdü. Liberallerin üstün geldiği iç savaş, Évora-Monte Konvansiyonu ve Kral Miguel'in kalıcı olarak sürgüne gönderilmesiyle sona erdi. Bununla birlikte Portekiz'de siyasî istikrar tam olarak sağlanamadı. Bu sırada 15 yaşında olan II. Maria, yeniden Portekiz Kraliçesi ilan edildi ve hükümet Palmela Dükü ile IV. Pedro'nun arkadaşlarına emanet edildi⁷⁰. Portekiz'de bu işgaller ve isyanlar devam ederken Osmanlı Devleti de Portekiz'de ve bütün Avrupa'da olup bitenleri yakından takip etmiştir⁷¹. Bütün bu kargaşa ve iç savaşlar, Portekiz'in Osmanlı ile muahede yapma işini sekteye uğratmıştı.

---

⁶⁵ Golding 2012, s. 167-172.

⁶⁶ BOA, HAT. 250-14149; 237-13181; Black 2021, s. 158-161.

⁶⁷ Beydilli 2007, cilt XXXIV, s. 329; White 1909, s. 100.

⁶⁸ Beydilli 2007, cilt XXXIV, s. 329.

⁶⁹ Fernandes et al 2003, s. 5-6.

⁷⁰ Fernandes et al 2003, s. 6.

⁷¹ Bununla ilgili Osmanlı Arşivi'nde birçok örnek mevcuttur. Mesela, Babıali'ye gönderilen bir raporda savaşlar, işgaller ve ihtilallerin Portekiz'de çok büyük yıkım ve istikrarsızlığa sebep olduğu vurgulanıyor ve Portekiz'in adeta Fransa ile İngiltere'nin harp meydanına döndüğü belirtiliyordu. Bk. BOA, HAT. 1345-52597; 1346-52646. Başka bir raporda da İngiltere ile Fransa'nın çekişmesine sahne olan Portekiz'in işgallerden sonra isyanlara da maruz kaldığı ve hükümet değişikliği yapmak isteyen muhaliflerin başlattığı isyanın uzun süredir devam ettiği

Osmanlı-Portekiz İlişkileri (1836-1843)

Yukarıda belirtmiş olduğumuz işgal ve isyanlardan dolayı Portekiz’de baş gösteren istikrarsızlık sebebiyle 30 yıldan fazla bir süre, bahsedilen ticaret antlaşması konusu gündeme gelmemiştir. Bu konunun tekrar gündeme gelmesi, yine Portekiz’in isteği ile ancak 1836 yılında gerçekleşmiştir. Portekiz Devleti, bu defa Fransa’yı aracı yapmıştır. Paris Sefiri Mustafa Reşid Efendi’nin merkeze gönderdiği 24 Ocak 1836 tarihli arızasına göre, Fransa Dışişleri Bakanlığı, Portekiz’in istediği antlaşmanın kendileri için özel bir istek olduğunu Mustafa Reşid Efendi’ye belirterek bu konuyu merkeze yazmasını ve Padişahın müsaadesini sağlamasını rica etmiştir. Mustafa Reşid Efendi bu konuda nasıl cevap vermesi gerektiğini merkeze sormuş ve oradan gelecek cevaba göre hareket edeceğini bildirmiştir⁷². Bir süre sonra Portekiz’in antlaşma talebi ile beraber diğer bazı konular Sultan II. Mahmud’a arz edilmiştir. Sultanın iradesi de “*iktiza edenin yapılması*” şeklinde olmuştur⁷³. Bu sıralarda Portekiz yeni karışıklıkların pençesindedir. 9 Eylül 1836’da Lizbon’un politize olmuş nüfusu ve Ulusal Muhafızlar başkentte *Charteristleri* iktidardan uzaklaştırmak ve II. Maria’yı 1822 Anayasasını geri getirmeye zorlamak için bir devrim gerçekleştirmişlerdi. Buna rağmen Portekiz’de tam bir istikrar sağlanamamıştır. İsyanlar ve darbeler sebebiyle hükümetler değişmiş, yeni anayasalar yapılmıştır⁷⁴. Osmanlı Devleti’nin Londra Sefiri Amedci Mustafa Reşid Efendi, Hariciye Nezaretine gönderdiği Ekim 1836 tarihli yazısında, Portekiz’deki isyanın nasıl sonuçlandığı hakkında malumatı olmadığını belirttiikten sonra daha önce Osmanlı ile bir ticaret antlaşması yapmak isteyen ve Fransa’yı aracı yapan Portekiz’in bu isteğine dair henüz kendisine bir cevap verilmediğini ifade etmiştir. Mustafa Reşid Efendi, bu konuda Portekiz’in İstanbul’a memur mu göndermesi gerektiğini ve yapılması düşünülen ticaret akdinin ne şekilde olacağını merkeze sormaktadır. Ayrıca Dersaadet’teki sefaletlerden durumun araştırılmasının uygun olacağını da bildirmektedir⁷⁵. Bu arada İstanbul, Avrupa’daki diğer elçileri vasıtasıyla Portekiz’de olup bitenler hakkında malumat alıyordu. Viyana Maslahatgüzarı Mavroyani Efendi’nin merkeze gönderdiği bilgiye göre, Portekiz Kraliçesi II. Maria’nın kocası ölünce ülkede yer yer isyanlar çıkmıştır. Portekiz’deki isyanlar bastırıldıktan sonra Kraliçe II. Maria, muhtemel isyanların önünü alabilmek için ileri gelenlerin kararıyla kocasının 17 yaşındaki kardeşi ile evlendirilmiştir⁷⁶. Bu örnek bize Osmanlı devlet adamlarının Batı Avrupa’nın bir ucunda bulunan Portekiz Krallığı’ndaki dahili gelişmeleri bile titizlikle takip ettiğini göstermektedir.

---

ifade ediliyordu. Ayrıca vaktiyle Fransa destekli İspanya’ya kaçan silahlı Portekizli grupların yeni bir kral tayin ederek İngiltere himayesindeki Portekiz hükümetini değiştirmek için iç savaş çıkardıkları rapor ediliyordu. Bu belgeler Osmanlı hükümetinin Batı Avrupa’daki gelişmeleri yakından takip ettiğini gösteren örneklerdir. Daha geniş bilgi için bk. BOA, HAT. 1317-51355; 961-41193.

⁷² BOA, HAT. 675-32989.

⁷³ BOA, HAT. 675-32989.

⁷⁴ Fernandes et al 2003, s. 6.

⁷⁵ BOA, HAT. 737-34967.

⁷⁶ BOA, HAT. 958-41152.

Haziran 1841 tarihine gelindiğinde Portekiz ile ticaret antlaşması yeniden gündeme gelmiştir. Bu tarihte İstanbul'da bulunan Belçika Sefiri, Osmanlı Hariciye Nezaretine sunduğu bir takirde Belçika Kralı'nın bazı istek ve sorularını iletmiştir. Buna göre Belçika Kralı, Osmanlı ile Portekiz arasında bugüne kadar siyasi ilişkilerin tesis edilememiş olduğunu üzülenek öğrendiğini belirterek bu konuda aracılık etmeyi teklif etmektedir. Belçika Kralı, Osmanlı Devleti'nin kendi vatandaşları ile yabancı ülke vatandaşları arasında ticaret yapılmasını desteklediğini, bundan dolayı da Osmanlı memleketlerinde üretilen tarım ve endüstri ürünleri için yeni bir ticaret yeri bulunmasına Padişah'ın muvafakat vereceğini ümit etmektedir. Bu yeni ticaret yeri de Portekiz'dir. Belçika Kralı, Osmanlı Devleti'nin diğer Avrupa devletleri ile yaptığı ticaret antlaşmasına benzer bir antlaşmanın Portekiz ile de yapılmasının her iki tarafın çıkarına olacağını savunarak bu konuda Belçika'nın aracı olmasından onur duyacağını ifade etmektedir. Çünkü, Belçika Devleti her iki devletin de dostudur. Bu itibarla Osmanlı ile Portekiz arasında yapılacak bir ticaret antlaşmasının müzakereleri için İstanbul'daki Belçika Sefareti memur tayin edilmiştir. Ayrıca, böyle bir ticaret ve dostluk antlaşmasının esaslarının nasıl olması gerektiği noktasında da Belçika Kralı, Padişah'tan bir açıklama beklemektedir. Belçika Sefiri, bu konunun gizli tutulduğunu da ifade etmiştir⁷⁷. Sadaret, Portekiz ile olan eski dostluğa dayanarak ve diğer devletlerle Osmanlı Devleti'nin yaptığı dostluk ve ticaret antlaşmalarına uygun olarak Saltanat-ı Seniyye'nin çıkarları doğrultusunda Portekiz ile de serbest gemi geçişi ve ticarete dair bir barış antlaşmasının yapılmasının münasip olacağını düşünmektedir. Bu konuda Sultan Abdülmecid'in iradesine başvurulmuştur. Sultan Abdülmecid de diğer emsallerine benzer şekilde Portekiz ile de bir barış ve ticaret antlaşmasının yapılmasına muvafakat vermiş ve durumun Portekiz Sefirine bildirilmesini irade buyurmuştur⁷⁸. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, diğer Avrupa devletleri ile Osmanlı arasındaki ticaret antlaşmalarına benzer bir antlaşmanın Portekiz ile de yapılacağını Belçika Sefaretine söylemiştir. Fakat bundan kısa bir süre sonra Avusturya Sefareti de bu konuda aracılık teklif etmiştir. Babıali, bu konuda Belçika'nın aracı olacağını Avusturyalılara bildirmiştir. Fakat Avusturya Sefareti, Portekiz ile Avusturya'nın daha yakın ilişkilere sahip olduğunu, dolayısıyla kendilerinin aracılık etmesinin daha münasip ve maslahata uygun olacağını ifade etmişlerdir⁷⁹.

Belçika'nın aracılık teklifinden yaklaşık bir ay sonra İngiltere'nin tekrar devreye girdiğini görüyoruz. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Lord Ponsonby'e gönderdiği talimatında, Portekiz'in daha önce Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan ticaret antlaşmasına benzer bir antlaşmayı Osmanlı Devleti ile yapmak istediğini ve Londra'daki elçisini Türkiye'nin Londra Sefiri Şekib Efendi ile bu konuyu müzakere etmesi için görevlendirdiğini belirtmiştir. Lord Palmerston'un Lord Ponsonby'den isteği, yapılması istenen bu antlaşmanın içeriğini Portekiz'in Londra sefiri ile müzakere ve tanzim etmesi için Londra Sefiri Şekib Efendi'ye yetki verilmesini Sultan'dan rica etmesidir⁸⁰. Sadrazam başkanlığında

---

⁷⁷ BOA, İ.HR. 11-523.

⁷⁸ BOA, İ.HR. 11-523.

⁷⁹ BOA, İ.HR. 12-561.

⁸⁰ BOA, İ.HR. 12-561.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

Babıbalı'de yapılan toplantıda durum müzakere edilmiş ve bir karara varılmıştır. Öncelikle Avusturya Sefaretine bir cevap verilmiştir. Bu cevapta, Belçika'nın daha önce aracılık teklif ettiği ve bunun üzerine kendilerinin de olumlu görüş bildirdikleri hatırlatılmış ve İngiltere'nin de bu konuda aracı olmak istediği ifade edildikten sonra gelecek cevaba göre Sultan Abdülmecid'in iradesi doğrultusunda hareket edileceği beyan edilmiştir. Bununla birlikte Sadrazam'ın Saray'a takdim ettiği arzında İngiltere Sefaretine de bu konuda Belçika ile görüşüldüğünün bildirilmesinin uygun olacağı teklif edilmektedir. Çıkan irade-i seniyyede de Sadrazam'ın görüşü teyit edilmiş ve Babıbalı'nın bu şekilde hareket etmesinin uygun olduğu belirtilmiştir⁸¹.

Portekiz ile ticaret antlaşması meselesi yılan hikâyesine dönüşmüşken bu sefer Londra'daki Portekiz Büyükelçisi, Londra Maslahatgüzarı Mehmed Fuat Efendi'ye 10 Aralık 1841 tarihli bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, kendisinin ticaret antlaşması yapma konusunda yetkili olduğu vurgulanmaktadır. Portekiz Büyükelçisi, daha önce Şekib Efendi ile bu konuyu müzakere ettiğini, hatta onun selefleri olan Mustafa Reşid Efendi, Nuri Efendi ve Namık Paşa ile de görüştüğünü ve onların da bu meselede her iki devletin çıkarları olduğunu kabul ettiklerini hatırlatmıştır. Portekiz Büyükelçisi, Portekiz'in müttefiki olan İngiltere'nin de bu ticaret antlaşmasını istediğini belirttiğinden sonra Palmerston'un bir süre önce İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisine bu konuda talimat verdiğini hatırlatmıştır. Şekib Efendi'nin durumu İstanbul'a yazdığını fakat hâlâ bir cevap gelmediğinden yakınan Portekiz Büyükelçisi, Fuad Efendi'nin de meseleyi tekrar İstanbul'a yazmasını rica etmektedir. Portekiz'in Londra Büyükelçisi'nin amacı, ticaret antlaşmasının bir an önce yapılabilmesi için bu konuda Türkiye'nin Londra misyonuna yetki vermesidir⁸². Aslında Londra Sefiri Şekib Efendi, bu meseleyi doğrudan İstanbul'a yazma imkânı bulamamıştı. Çünkü o sırada İstanbul'a dönmesi gerekiyordu. Bundan dolayı da meseleyi Sadrazam'a doğrudan ve şifahen ilettiği. Bu esnada İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen de Londra'da bu antlaşmanın tanzim edilmesi için İstanbul'a yeni tayin edilen İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning'e Osmanlı hükümeti nezdinde girişimlerde bulunması için talimat verdiğini Portekiz Büyükelçisine bildirmiştir⁸³. Portekiz Büyükelçisi bununla da yetinmemiş, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen'i tekrar aracı yapmıştır. Lord Aberdeen de bu maksadın husulü için Mehmed Fuad Efendi ile görüşmüştür. Mehmed Fuad Efendi, vakit kaybetmeden durumu Dersaadet'e yazmıştır. Mehmed Fuad Efendi, Hariciye Nezaretine gönderdiği 19 Aralık 1841 tarihli yazısında bu konuda kendisine yetki verilmesi hâlinde gerekeni yapacağını belirtmiştir⁸⁴. Babıbalı, daha önce İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Ponsonby'ye de bu konuda Belçika Sefaretine söz verildiğini bildirmişti. Bununla birlikte Belçika Sefaretinden de bu konuda henüz bir cevap gelmemişti. İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Aberdeen'den tekrar bu şekilde bir aracılık teklifi gelmesi üzerine Osmanlı Hariciye Nezareti, durumu Belçika Sefaretine sormuştur. Belçika Sefiri ise Portekiz ile yapılması düşünülen ticaret antlaşmasının Londra'da yapılmasında bir beis olmadığını

⁸¹ BOA, İ.HR. 12-561.

⁸² BOA, A.} DVN.DVE. 11-24; İ.MSM. 33-947.

⁸³ BOA, İ.MSM. 33-947.

⁸⁴ BOA, İ.MSM. 33-947.

söylemiştir. Bunun üzerine Sadrazam, Mart 1842'de Mabeyn-i Hümayûn'a gönderdiği arzında ticaret antlaşmasının yapılmasına dair daha önce irade-i seniyye çıktığını hatırlatarak Belçika ve İngiltere ile yapılmış olan ticaret antlaşmalarına benzeyen ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına uygun bir antlaşmanın tanzimi için Londra Sefiri Âli Efendi'ye⁸⁵ ruhsat verilmesini teklif etmiştir. Sultan Abdülmecid de bu konuda Londra Sefiri Âli Efendi'ye bir adet ruhsatname verilmesini irade buyurmuştur⁸⁶. Bunun üzerine, emsallerine tabikan Babıalı tarafından hazırlanan ruhsatname-i hümayun - üst kısmına Sultan Abdülmecid'in el yazısı gerektiği için - Sadrazam tarafından saraya takdim edilmiştir. Bu arada Mehmed Emin Âli Efendi'nin, 12 Mart 1842 Cumartesi günü Londra'ya gitmek üzere hareket etmesi kararlaştırılmıştır⁸⁷. Henüz ruhsatname çıkmadan Mehmed Emin Âli Efendi, Londra'ya gitmek üzere vapurla hareket ettikten sonra ilk olarak Fransa topraklarına ulaşmıştır. Paris'e giden Âli Efendi, buradan Osmanlı Hariciye Nazırı İbrahim Sârim Paşa'ya⁸⁸ bir mektup göndermiştir. Mektupta belirtildiğine göre Âli Efendi, Fransa Kralı ile görüşükten sonra Londra'ya doğru yola çıkacaktır. Londra'ya varduktan sonra Portekiz elçisi ile görüşmelere başlayacak ve usul gereği ilk olarak basit bir antlaşma (muahede-i âdiye) tanzim edecek ardından da Belçika veya Cemahir-i Selase⁸⁹ ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ticaret antlaşmalarına benzer bir antlaşmanın teşkili için çalışmalara başlayacaktır. Âli Paşa'nın merkezden isteği, antlaşma yapmaya yetkili olduğuna dair ruhsatnamenin ve adı geçen devletlerle yapılan bir antlaşma örneğinin kendisine ivedi olarak gönderilmesidir. İbrahim Sârim Paşa'nın bu konudaki yazısının tarihi 16 Haziran 1842 olduğuna göre bu tarihlerde Âli Efendi'nin Londra'daki görevine başladığı tahmin edilmektedir⁹⁰.

Bir süre sonra Londra Sefiri Mehmed Emin Âli Efendi'ye gönderilecek olan ruhsatnameyi ihtiva eden hüküm belgesi, 1258 yılı Cemaziyelahir ortasında (muhtemelen 24 Haziran 1842) tanzim edilmiştir. Burada belirtildiğine göre büyükelçilik unvanı ile İngiltere'de bulunan Londra Sefiri Mehmed Emin Âli Efendi'ye İstanbul'da temsilcisi bulunmayan Portekiz'in Londra sefiri ile ticaret işlerine ait bir antlaşma tanzim etmesi için müzakerelerde bulunması ve devletin çıkarlarına uygun bir antlaşma imzalayıp

---

⁸⁵ Mehmed Emin Âli Efendi, Londra büyükelçiliğine 1841 yılında getirilmiş ve üç yıl kadar bu görevi ifa etmiştir. Bu tarihlerde henüz paşa değildir. Ona vezirlik rütbesinin verildiği tarih 1848'dir. Bk. Beydilli 1989, cilt II, s. 425.

⁸⁶ BOA, İ.MSM. 33-947.

⁸⁷ BOA, İ.HR. 16-794.

⁸⁸ Sârim Paşa, 1841 yılı sonlarında Hariciye Nazırı olarak tayin edilmiştir. Paşa'nın bu görevi, Nisan 1843'e kadar devam etmiştir. Bk. Yavaş 2020, cilt EK-I, s. 625.

⁸⁹ Osmanlı kayıtlarında tam adı Cemahir-i Selase-i Anseatik veya Villa Anseatik Memaliki (Les Villes Hanseatiques) olarak geçen bu konfederasyon, Prusya'nın kuzeyinde bulunan ve daha önce Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu içerisinde yer alan Alman şehir devletlerden Hamburg, Lübeck ve Bremen'nin daha sonra oluşturduğu bağımsız bir cumhuriyettir. Napolyon tarafından 1806'da Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılmasıyla birlikte Fransa'ya katılan bu şehirler daha sonra 1813'te tekrar bağımsızlıklarını kazanmışlar, konfederatif bir cumhuriyet tesis etmişlerdir. 1815 Viyana Konferansı'nda da bağımsızlığı onaylanmıştır. Bk. Çavdar ve Mamak Çam 2018, s. 45-47.

⁹⁰ BOA, HR.SFR.3. 2-2.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

senedinin yapılması emredilmiştir. Yapılan antlaşma senetlerinin mübadelesinden sonra durumun Sultan'a aktarılması da bu hükmün çerçevesi içerisinde. Burada üzerinde durulan önemli nokta, bu antlaşma talebinin Portekiz kraliçesinden gelmiş olmasıdır⁹¹.

Hazırlanan ruhsatnamenin üst kısmına bizzat hattını derç eden Sultan Abdülmecid'in 2 Temmuz 1842 tarihli iradesi üzerine yukarıda belirtmiş olduğumuz örnek antlaşma metinlerinin de Londra'ya gönderilmesine karar verilmiş, bir süre sonra da adı geçen evraklar Londra'ya gönderilmiştir⁹². Londra Sefiri Mehmed Âli Efendi'nin Hariciye Nezaretine gönderdiği 21 Aralık 1842 tarihli mektubuna göre, Londra'da bulunan Portekiz elçisi ile bir araya gelen Âli Efendi, antlaşmanın tanzimi için müzakereyi başlatmıştır. Bu müzakerede daha önce Osmanlı Devleti'nin Belçika ile yapmış olduğu ticaret muahedesinin esas alındığını görüyoruz. Müzakere esnasında Âli Efendi, Belçika muahedesini ortaya koyarak buna uygun bir antlaşmanın yapılmasını istemiştir. Çünkü merkezden kendisine verilen izin bu yöndedir. Portekiz elçisi de buna itiraz etmemiştir. Ancak yapılacak ticaret antlaşmasına 16. madde olarak özel bir madde daha ilave edilmesinde ısrarcı olmuştur. Portekiz Devleti'nin ticaret antlaşmasına ilave edilmesini istediği özel madde şudur: Antlaşma imzalandıktan sonra taraflardan biri başka bir devletin tüccarına ticaret ile ilgili bir konuda imtiyaz verirse o vakit diğer tarafa da bazı şartlar mukabilinde aynı imtiyazı verecektir. Portekiz elçisi, daha önce Portekiz ile İngiltere arasında imzalanan ticaret muahedesinde de aynı maddenin olduğunu belirtmiştir. Fakat Âli Efendi, bu konuda kendisine Belçika muahedesine mutabık bir antlaşma yapma talimatı verildiğini belirterek bu maddenin ilavesine salahiyetinin olmadığını ifade etmiştir. Portekiz elçisi de bu durumu Lizbon'a bildirip gelecek talimata göre hareket edeceğini söyleyerek hükümetine vakayı yazmıştır. Fakat Lizbon'dan gelen cevap, bu maddenin ilavesinde ısrarcıdır. Portekiz Devleti, yakında Fransa ve Belçika ile yapacakları ticaret muahedelerinde de aynı maddeyi derç edeceklerini, bu yüzden bundan vazgeçemeyeceklerini ifade etmiştir. Âli Efendi, bu konuda kendisinin bir yetkisini olmadığını belirterek durumu İstanbul'a yazmıştır. Âli Efendi, adı geçen maddenin ilavesinin uygun olup olmayacağı ile ilgili cevaba göre hareket edeceğini de Portekiz elçisine ifade etmiştir. Âli Efendi, Belçika antlaşmasına mutabık olan diğer maddelerin mütekabiliyet esasına uygun olduğunu, ilavesi istenilen bu maddenin de aynı şekilde değerlendirilerek cevabın kendisine bildirilmesini istirham etmiştir⁹³. Merkezde yapılan değerlendirmeler neticesinde Portekiz'in istediği ek madde ve diğer bazı lafız değişiklikleri müzakere edilmiştir. Bütün bunlar Londra Sefiri Âli Efendi, Hariciye Nazırı İbrahim Sarım Paşa, sadaret ve saray arasında yapılan yazışmalarla uzun bir süre müzakereye tabi tutulmuştur. Bu arada Âli Efendi, o sırada yurt dışında olan Lord Aberdeen ile de ülkesine döndükten sonra konuyu istişare edeceğini beyan etmiştir. Sarım Paşa, Portekiz elçisinin yaptığı bu değişikliği devletin çıkarlarına daha uygun olduğunu belirtmekle birlikte Belçika muahedesine uygun olmasının irade-i seniyye gereği olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Âli Efendi'nin belirttiği değişiklikler de Hariciye Nazırı Sarım Paşa tarafından beğenilmiştir. Özellikle tuz ve kıyı ticareti ile balık

⁹¹ BOA, A. {DVNSNMH.d. 11-377; 11-387, s. 297.

⁹² BOA, İ.HR. 17-840; HR.SFR.3. 2-28.

⁹³ BOA, HR.SFR.3. 3-19.

avcılığı konusundaki maddelerin son derece açık ve net olduğu görülmüştür. Sarım Paşa'nın değerlendirmesine göre Portekiz'in 16. madde olarak istediği ilave madde, aslında bütün uluslararası ticaret antlaşmalarında bulunan imtiyazlardandır. Portekiz'in istediği değişiklikler ve ilave madde, Divan-ı Hümayûn Kaleminden çıkarılan Belçika muahedesi'nin sureti kenarında kırmızı mürekkeple belirtilerek sadaret vasıtasıyla saraya takdim edilmiştir. Neticede 17 Şubat 1843 tarihli olup Londra'ya gönderilen Sarım mühürlü yazıdan anlaşıldığına göre bu değişikliklerin de kabul edilerek antlaşmanın imzalanması yönünde irade-i seniyyenin çıkmış olduğunu anlıyoruz. Değişiklerin kırmızı mürekkeple gösterildiği Belçika muahedesine uygun bir şekilde Portekiz antlaşmasının imzalanması gerektiğine dair emirname ve temessük Londra Sefiri Âli Efendi'ye gönderilmiştir⁹⁴.

Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefayin Antlaşması (1843) ve Tahlili

Londra Sefaretine gönderilen emirname ve diğer evraklardan sonra artık antlaşmanın önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Âli Efendi ile Portekiz elçisi Londra'daki sefarethanede bir araya gelerek son şekli verilen ticaret antlaşmasını 20 Mart 1843 tarihinde imzalamışlar ve uluslararası mevzuata uygun bir şekilde evrakların mübadelesini yapmışlardır. Âli Efendi, Portekiz elçisine verdiği temessük sureti ile Portekiz elçisinin imzalayıp mühürlediği Fransızca temessük senedinin aslını Hariciye Nezaretine göndermiştir. Âli Efendi, Hariciye Nezaretine gönderdiği aynı tarihli şukkasında ifade ettiğine göre antlaşma tasdiknamelerinin mübadelesi için de muahedeye üç ay süre konulmuştur. Âli Efendi, tasdikname-i hümayûnun kendisine gönderilmesini istirham etmektedir⁹⁵. Âli Efendi, aynı tarihli yani 20 Mart 1843 tarihli bir başka şukkasında da o vakitlerde antlaşma sonrasında cari olan ve uluslararası bir adet hâline gelen hediyeleşme konusuyla ilgili Portekiz elçisi ile olan bir diyalogunu anlatmaktadır. Portekiz elçisi, Portekiz Devleti'nin İngiltere ve diğer bazı devletler gibi bir süre önce bu hediyeleşme itiyadını kaldırdığını bunun yerine nişan alıp verme adetini benimsediğini belirtmiştir. Portekiz elçisi, Osmanlı Hariciye Nazırı ile hariciyede görev yapan üst düzey bürokratlar ile sefaret çalışanları ve Mehmed Emin Âli Efendi'ye nişan verileceğini, bu yüzden de bu isimleri ihtiva eden bir defterin kendisine takdim edilmesini istemiştir. Aynı şekilde mütekabiliyet esaslı çerçevesinde Osmanlı Devleti tarafından Portekiz hariciye bürokratlarına da nişan verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Âli Efendi, nişan teatisinin kabul edilip edilmeyeceğini Hariciye Nezaretine sormuştur. Portekiz elçisi ise gelen cevaba göre hareket edileceğini belirtmekle birlikte hazır olması açısından şimdiden kendisine bir isim listesi verilmesini istirham edince Âli Efendi, elçiyi kırmamak adına Hariciye Nazırı Sarım Paşa ile Hariciye Nezareti bürokratlarından Amedî Efendi, Beylikçi Efendi ve Tercüman Efendi'nin adlarını; Londra'daki sefarethaneden de kendisi ile Serkatip Efendi ve Mösyö Zühra'nın adlarını yazıp vermiştir⁹⁶. Bütün bu konular sadrazam tarafından Sultan'a sorulmuştur. Sultan Abdülmecid, iradesinde antlaşma tasdiknamelerinin değişiminde resmî hediyeleşmenin

⁹⁴ BOA, HR.SFR.3. 4-26.

⁹⁵ BOA, HR.SFR.3. 4-32; İ.MSM. 33-948.

⁹⁶ BOA, İ.MSM. 33-948.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

yapılması adet olsa da Portekiz'in bunun yerine nişan teatisi usulünü uygulamasından dolayı nişanların alınıp verilmesine izin vermiştir⁹⁷. Bu arada Londra'da imzalanan antlaşmanın tasdiknamesi 5 Mayıs 1843 tarihinde hazırlanarak⁹⁸ Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa tarafından Sultan'a arz ve takdim edilmiştir. Tasdiknamenin üst kısmına "Mücebince taraf-ı hümayûnumuzdan tasdik olunmuştur." şeklinde Sultan Abdülmecid'in hattı derç edildikten sonra 11 Mayıs 1843 tarihli irade ile Londra Sefiri Âli Efendi'ye gönderilmesine onay çıkmıştır⁹⁹. Londra'da mübadele edilecek olan tasdikname, karantina kuralları sebebiyle posta ile önce Malta'da bulunan Osmanlı şebkenderine gönderilmiştir. Şebkender Efendi, karantina süresi bitince Londra'da bulunan Âli Efendi'ye göndermek üzere emir almıştır¹⁰⁰. Antlaşma şartlarına göre tasdiknamelerin üç ay içinde mübadele edilmesi gerekirken elde olmayan sebepler yüzünden bu iş gecikmiştir. Dolayısıyla Londra'da bulunan iki tarafın elçilerine adı geçen tasdiknameler ağustos ayında ulaşmıştır. Bunun üzerine Londra'daki Osmanlı ve Portekiz sefirleri, gecikmenin gayr-i ihtiyari olarak ve elde olmayan sebeplerden dolayı meydana geldiğini ifade eden bir tutanak (senet) kaleme almışlardır. İki nüsha olarak düzenlenen tutanağa göre tasdiknamelerin mübadelesi 9 Ağustos 1843 tarihinde yapılmıştır¹⁰¹. Aslında İstanbul'dan gelen tasdiknamenin Londra'ya geç ulaşmasının temel sebebi Malta karantinasında tutulmuş olmasından ileri geliyordu. Tasdiknamelerin mübadele töreni icra edildikten sonra Portekiz elçisinin verdiği tasdikname ile nişanlar, Âli Efendi tarafından Barutçubaşı Hoca Ohannes'in tercümanı Zenob ile İstanbul'a gönderilmiştir. Âli Efendi, 14 Ağustos 1843 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderdiği mektubunda Portekiz Devleti'nin verdiği nişanlardan kendisine ait olanı ile Sefaret Başkatibi Hayr Efendi ve Şebkender Zühra'ya verilenleri Londra'da bırakarak diğerlerini tasdikname ile beraber gönderdiğini bildirmektedir¹⁰². İstanbul'a ulaşan tasdikname, nişan ve Portekiz Kraliçesi Mary tarafından verilen dört adet diploma¹⁰³ Sultan Abdülmecid'e gösterilmiştir. Sultan'ın onayı ile nişanlar ve diplomalar sahiplerine verilmiştir. Portekiz Devleti'nin verdiği nişanlardan üç tanesinin Londra sefaretinde bırakıldığını ifade etmiştik. Portekiz'den nişan ve diploma alan diğer devlet yetkilileri ise eski Hariciye Nazırı İbrahim Sarım Efendi ile Âmedî (Âmedci) Efendi, Beylikçi Bey ve Tercüman Efendi'dir¹⁰⁴. Osmanlı Devleti tarafından Portekiz hariciye yetkililerine verilmesi kararlaştırılan nişanlar ile beratları da hazırlandıktan sonra bir adet teneke sandığa konmuş ve Âli Efendi'nin önerisi ile her ay Londra'ya giden kurye ile gönderilmek üzere İngiliz elçiliğine teslim edilmiştir. Hariciye Nazırı Mehmed Sadık Rıfat Paşa, Londra'daki Âli Efendi'ye gönderdiği 15 Ağustos 1843 tarihli yazı ile nişanların verileceği Portekizli bürokratların isimlerini de göndermiştir¹⁰⁵. Osmanlı Arşivi'nde bu

⁹⁷ BOA, İ.MSM. 33-948.

⁹⁸ BOA, A. {DVNSNMH.d. 11-413, s. 316.

⁹⁹ BOA, İ.HR. 21-991; A. {DVNSNMH.d. 11-412, s. 313

¹⁰⁰ BOA, HR.SFR.3. 4-76.

¹⁰¹ BOA, HR.SYS. 1890-7, s. 2.

¹⁰² BOA, HR.SFR.3. 5-43.

¹⁰³ BOA, HR.SFR.3. 5-91.

¹⁰⁴ BOA, İ.MSM. 33-949.

¹⁰⁵ BOA, HR.SFR.3. 4-56.

konu ile ilgili olan belge (defter sayfası) tarihsizdir. Bununla birlikte belgenin özetinde uzmanlar tarafından verilen tarih, 1831'dir. Fakat biz bu tarihin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Bu tarih 1843 olmalıdır. Yani bu belge yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi Hariciye Nazırı Sadık Rıfat Paşa'nın Londra'ya gönderdiği belgenin sureti olmalıdır. Adı geçen defter sayfasında Portekiz Devleti memurlarına gönderilen nişan-ı âlilerin isimleri ve numaraları kaydedilmiştir. Buna göre Portekiz Devleti Dışişleri Bakanına birinci numaradan bir kıta nişan-ı âli gönderilmiştir. Nişan verilen en rütbeli Portekizli yetkili adı geçen bakan olmuştur. Yine birinci numaradan bir kıta nişan-ı âli takdim edilen diğer bir Portekizli yetkili de İngiltere Devleti nezdinde bulunan Portekiz'in fevkalade murahhası olan orta elçisidir. Portekiz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarına ise ikinci numaradan nişan-ı âli verilmiştir. Portekiz Devleti'nin Aklâm-ı Hariciye Müdürüne de üçüncü numaradan nişan-ı âli verilmiştir. Üçüncü numaradan nişan-ı âli gönderilen diğer Portekiz memurları şunlardır: Londra'da bulunan Portekiz Sefareti Başkâtibi ve Portekiz Dışişleri Bakanlığı Mekâtib-i Hafiyeye Memuru. Son olarak da Londra'da bulunan Portekiz Sefareti İkinci Kâtibine dördüncü numaradan nişan-ı âli gönderilmiştir¹⁰⁶. Bu sırada Berlin'de bulunan Portekiz Orta Elçisi Mösyö Baron Rendof, 13 Eylül 1843'te Berlin Sefiri Mehmed Talat Efendi'ye gelerek Portekiz'de bulunduğu sırada Osmanlı-Portekiz antlaşmasını ilk kez kendisinin gündeme getirdiğini, fakat sonradan Berlin'e tayin edildiğini ve nişanlardan mahrum kaldığını ifade etmiştir. Baron Rendof'un isteği kendisine de bir nişan verilmesidir¹⁰⁷. Fakat bu olayın nasıl sonuçlandığını bilmiyoruz.

Londra Sefiri Mehmed Emin Âli Efendi'nin imzaladığı muahedenin temessük kaydındaki bilgilere göre, Portekiz Kraliçesi, Osmanlı Devleti ile dostluğu ilerletmek maksadıyla iki devletin vatandaşları arasındaki ticarî bağları geliştirip kolaylaştırmak için böyle bir antlaşmayı arzu etmiştir. Böyle bir antlaşmanın tanzim edilip imzalanması için de kendi müsteşarlarından olan ve İngiltere'de ikamet eden fevkalade murahhası ve orta elçisi Christophe Pierre de Moraes Sarmento Baron Danordumo Nikodor'u görevlendirmiştir. Adı geçen diplomat, kendi ülkesi başta olmak üzere İspanya, Danimarka ve Saksonya Dukalığı'ndan nişanlar almış ünlü biridir. Ayrıca Fransa Légion d'honneur nişanının da sahibidir. Antlaşmayı Osmanlı Devleti adına imzalayan Mehmed Emin Âli Efendi de fevkalade murahhas tayin edilip büyükelçi unvanına sahiptir. Ayrıca rütbe-i evvelî nişan-ı zîşanına sahip olup Prusya Devleti'nin Kırmızı Kartal, İspanya Devleti'nin III. Carlos ile Isabel, İsveç Devleti'nin Kutup Yıldızı, Belçika Devleti'nin de Leopold nişanlarının sahibidir¹⁰⁸. Osmanlı ile Portekiz arasında imzalanan bu antlaşma, toplam 17 madde ve bir hatimeden oluşmaktadır. Antlaşmanın süresi, imza gününden itibaren 10 senedir¹⁰⁹. Tam adı "Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefayin Muahedesi" olan ve 17 maddeden oluşan Osmanlı-Portekiz antlaşmasının maddelerini sadeleştirerek aşağıda derç ediyoruz:

1. İki devlet ve vatandaşları arasında bundan sonra dostluk ve yardımlaşma olacaktır.

---

¹⁰⁶ BOA, HR.SFR.3. 6-91.

¹⁰⁷ BOA, İ.HR. 23-1087, s. 2.

¹⁰⁸ BOA, A. {DVNSNMH.d. 11-404, s. 310.

¹⁰⁹ BOA, A. {DVNSNMH.d. 11-413, s. 313, 316.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

2. İki devletin vatandaşları iki ülkede güvenlik içinde seyahat edebilecek, mahzen ve ev kiralayıp kara ve deniz ticareti yapabilecek, iki taraf ahalisinin her birine saygı gösterecek, iki devletten biri başka bir devlet ile savaşa girse aralarındaki dostluk bozulmayacak, her iki devlet birbirlerinin vatandaş ve bayraklarına saygıda kusur etmeyecek ve ticaret işlerini eskisi gibi rahatça yapabileceklerdir.

3. İki tarafın tüccar ve vatandaşları birbirlerinin ülkelerine vardıklarında dost devlet vatandaşlarının sahip oldukları bütün imtiyazlara sahip olacaklardır. Seyahat edeceklere de yol kâğıtları verilecektir.

4. Portekiz vatandaşları Kudüs dahil Osmanlı memleketlerinin herhangi bir yerine herhangi bir amaçla seyahat etmek istediklerinde engele maruz kalmadan güvenlik içinde gidip gelmeleri için gereken emirler verilecek ve himaye göreceklerdir.

5. Osmanlı ülkesine gelen Portekiz tüccarının ticaret işlerine sebepsiz karışılmayacak, diğer dost ülkelerin tüccarlarına uygulanan adetler bunlar için de geçerli olacak, istihdam etikleri simsarlara, hangi milletten olursa olsun, müdahale edilmeyecek.

6. Osmanlı Devleti, Portekiz'in bütün şehir ve iskelelerine şebender tayin edebilecektir. Bunlara gereken yardım ve himaye, Portekiz tarafından sağlanacaktır. Bu şebenderler, Portekiz'deki diğer devletlerin aynı rütbedeki memurlarına verilen izin ve saygınlığa da sahip olacaklardır. Portekiz Devleti de ticaret işlerini idare etmek için Osmanlı ülkesindeki ticaret mevkilerine Sultan'ın vereceği emir ve beratlar ile kendi milletlerinden veya kendilerine oturma izni verilmiş (müste'men) diğer milletlerden konsolos ve konsolos vekili tayin edebilecektir. Bunlar da Osmanlı ülkesindeki diğer yabancı devletlerin aynı rütbedeki memurlarının sahip olduğu imtiyaz ve ayrıcalığa sahip olacaklardır.

7. Portekiz'de esirlik müessesesi uzun zaman önce kaldırıldığı için Osmanlı tebaasından bir kimsenin Portekiz'de esir olması mümkün değildir. Aynı şekilde Portekiz vatandaşları da Osmanlı ülkesinde hiçbir şekilde esir pozisyonuna alınmayacaktır. Ayrıca her iki tarafın vatandaşları birbirlerinin ülkelerinde vefat ettiklerinde geride bıraktıkları malları (emval-i metruke), o ülkenin elçi, maslahatgüzar, konsolos veya konsolos vekillerine hızlı bir şekilde teslim edilerek akrabalarına gönderilecektir.

8. İki devletin vatandaşları arasında meydana gelen anlaşmazlık ve davada tercüman gelmeden dava görülmecektir. Ayrıca, 500 kuruştan fazla olan davalar Babıali'de hak ve adalet üzere görülecektir. Portekiz vatandaşları ırz ve edepleriyle ticaretleri ile meşgul iken hâkimlerden ve memleket zabitlerinden herhangi bir hapis, taarruz ve dahle maruz kalmayıp töhmet ve kabahatleri sabit olduğunda diğer müste'menlere yapıldığı gibi elçi, maslahatgüzar, konsolos veya konsolos vekilleri marifetiyle zanlıların tedbi yapılacaktır.

9. Osmanlı Devleti'nin bayrağı bütün Portekiz memleketlerinde saygın olacak ve Portekiz savaş gemileri, deniz kaideleri (kaide-i bahriyye) gereği Osmanlı'nın tüccar gemilerine dostane yaklaşacaktır. Aynı şekilde Osmanlı savaş gemileri de Portekiz tüccar teknelerine dostluk üzere mukabelede bulunacaklardır. Ayrıca Osmanlı ülkesinde de Portekiz bayrağına riayet olunacak ve Portekiz gemileri kendi bayraklarıyla güvenlik içinde gezip dolaşacaklardır. Diğer devletlerin gemileri ile Osmanlı reayasının teknelerine Portekiz bayrağı verilmeyecektir. Ayrıca, Portekiz Devleti'nin elçi,

maslahatgüzar, konsolos ve konsolos vekilleri hiçbir vakit Osmanlı reayasına patente vermeyecekler ve onları açıktan veya gizliden himaye edip reayaya sahip çıkmayacaklar ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyet sahasından dışarı çıkarmayacaklardır. Böylece bu antlaşma gereğince her iki devlet, ortaya konulan bu usulden ayrılmayacaklardır.

10. Portekiz tüccar gemileri, Osmanlı veya başka bir ülke ürünü olup yasak olmayan emtia ve eşya ile İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e gidip gelmelerinde izinli sayılacaklardır. Ayrıca, Portekiz'in yüklü veya boş tüccar gemilerinin İstanbul Boğazı, Karadeniz veya Osmanlı'nın diğer deniz ve karasularında, limanlarda gezip dolaşmalarına engel olunmayacaktır. Arıca bu gemiler, Mağrip Ocaklarının her türlü saldırılarından da korunacaktır. Bunun için de gerekli emirler yazılacaktır.

11. Portekiz gemileri Osmanlı limanlarına giriş ve çıkışlarında liman ve gümrük memurları tarafından, kendilerine imtiyaz verilen diğer devlet gemilerinden daha fazla yoklanmayacak ve Portekiz gemilerinden de adı geçen devletlerin gemi ve yüklerinden mutat olarak alınan gümrük ve liman vergileri ile diğer vergilerden daha fazla vergi talep edilmeyecektir. Ayrıca, dost devletlerin gemilerinin ithal ve ihracına izinli oldukları mahsulat ve emtianın Portekiz gemilerince de ithal ve ihraç edilmelerine engel olunmayacaktır. Portekiz'e gidip gelen Osmanlı gemileri de aynıyla bu imtiyazlara sahip olacaklar, ancak bir devletin tüccar gemisinin yabancı bir devletin ürünü olan eşya ve emtiayı Portekiz limanlarına götürüp alışverişte bulunmasından ibaret olan genel ticaretin yapılması bazı müstakil kanunlar çerçevesinde olduğu için bu tarz ticaret ile uğraşacak Osmanlı tüccar gemileri de diğer devletlerin vatandaşları ve tüccarları gibi bu özel kanunlara tabi olacağından dolayı bu kanunlar çerçevesinde verilmesi gereken vergileri ödeyeceklerdir. İşte bu genel ticaret hakkında Osmanlı Devleti nezdinde de uygulamada olan kanun varsa veya bundan sonra yeni kanun ve mevzuat tensip edilecekse aynı durum bilmukabele Portekiz tüccar gemilerine de uygulanacaktır. Balık avcılığı konusu da milletlerin özel çıkar ve imtiyazlarından olduğu için Portekiz ülkesinin diğer yabancı devletler ile olan umumî ticaretinden müstesnadır. Ayrıca tuz ihracatı da bazı düzenlemelere tabi olduğu için Portekiz'den tuz ihraç etmek isteyen Osmanlı tüccarları da yabancı devletlerin tüccar gemileri gibi bu düzenlemelere uyacaklardır. Osmanlı Devleti'nde de tuz ticareti özel bir kanunla sınırlandırıldığı için Portekiz tüccarları da diğer devletlerin tüccarları gibi bu kanuna uymak zorundadır. Portekiz ülkesinde ticaret-i sahiliye, bütün yabancı devlet vatandaşlarına yasak olduğu için Osmanlı tüccarlarına da yasak olacağı gibi Portekiz tüccarlarının da Osmanlı ülkesinde sahil ticareti yapmalarına müsaade edilmeyecektir.

12. İki taraftan birinin vatandaşları gemileri ile diğer tarafın sahillerine ulaşım limana girmedikleri veya limana girip de yüklerinin bir kısmını veya bütünü indirmek istemedikleri hâlde kastedilen yöne gitmek üzere demir alıp yola çıkmasına engel olunmayacak ve bu gibi durumlarda diğer dost devlet gemilerinden alınan vergiden fazla vergi istenmeyecektir.

13. İki devletin tüccar gemilerinin, birbirlerinin liman ve iskelelerine vardıklarında yüklerinin sadece bir miktarını çıkarıp diğer kısmını başka bir mahalle götürmeleri, gemi kaptanı ve mal sahibinin iradelerinde olup yükün miktarını tek tek içeren bir beyannameye işaret konularak karaya çıkarılan eşya için gümrük vergisi ve diğer vergiler ödenecektir. Ayrıca bu tarz gemiler, demirleyecekleri limanın gümrüğüne bahsedilen

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)

beyannameyi ibraz edeceklerdir. Memurlar, bu tür gemilerde kalacak yükün miktarından asla bir şey talep etmeyeceklerdir. Adı geçen gemilerin getirilmesi yasak olmayan eşyayı vergilerini ödedikten sonra ülkenin bir veya daha fazla limanına çıkarmalarına veya başka mahalle nakletmelerine engel olunmayacaktır. Ayrıca bu gemilerin kendisi için ödenmesi gereken her türlü vergi, geminin ilk olarak varacağı ve yükünün hepsini veya bir kısmını boşaltacağı limanda bir kez ödenecek, ülkenin diğer limanlarına girdiklerinde onlardan tekrar vergi istenmeyecektir. Fakat bu gibi durumlarda yüksek imtiyazlara sahip olan milletlerin gemileri bir tür vergi ödemeye balığ olurlar.

14. İki devletin tüccar gemilerinin kaptanları ve sahipleri, gemileriyle asker, cephaneye ve mühimmat taşımaya zorlanamaz. Bu konu onlara teklif edilir, işlerine gelmezse kabul etmeyebilirler. Bu konu kendi inisiyatiflerindedir.

15. İki tarafın gemilerinden biri, fırtına zararından veya korsan ve izbandid (Rum korsanı) taarruzundan ve diğer hâllerden korunmak için bir diğerinin limanlarına veya idaresi altındaki bir yere iltica ederse dostane davranışla kabul ve himaye edilecektir. Ayrıca iki devletin gemilerinden biri diğer devletin sahillerinde kazazede olduğunda, kurtulan tayfalara layıkıyla yardım edilecek ve yükten kurtarılan eşya ve emtia, sahiplerine teslim edilmek üzere en yakın Portekiz konsolosuna verilecektir. Portekiz ülkesinde bu gibi kazaya maruz kalan Osmanlı vatandaşlarının malları hakkında ise Portekiz’de yüksek imtiyaza sahip olan devletlerin vatandaşları hakkında cari olan mevzuat icra edilecektir.

16. Bu muahedenin imzalanmasından sonra taraflardan biri ticaret ve gemi işletmeciliğine dair başka bir devletin vatandaşına ne çeşit bir imtiyaz ve muafiyet verirse bunların aynısının diğer taraf vatandaşına da uygulanmasını iki taraf kabul etmişlerdir. Başka devletin vatandaş ve tüccarına verilen bu imtiyazlar karşılıksız verilmiş ise diğer tarafa da bedelsiz verilecektir. Fakat bu imtiyaz ve muafiyet bir sözleşmeyle belli bir bedel karşılığında verilmiş ise diğer tarafa da aynı şartlarla verilecektir.

17. İşbu Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefayin Muahedesi, aynen uygulanmak üzere iki devletin murahhasları tarafından kabul edilip imzalanmış olup imza gününden itibaren on sene yürürlükte kalacaktır. Bu sürenin bitiminden sonra iki taraftan biri antlaşmanın tamamen ilgasını veya değiştirilmesini resmen talep etmedikçe yine yürürlükte kalacaktır. İki taraftan biri ilga veya değişiklik talep ederse, antlaşmanın ahkâmı talep edilen günden itibaren 12 ay daha yürürlükte kalacaktır¹¹⁰.

Portekiz Krallığı’nın 1793 yılında başlayan ticaret ve dostluk antlaşması talebi nihayet 50 yıl sonra gerçekleşmiştir. Fakat bu yarım asırda birçok şey değiştiği için 1793’te Portekiz’in istediği anlaşma ile 50 sene sonra yapılan antlaşmanın amacı mutlaka başkalaşmış olmalıdır. Portekiz ile yapılan bu ticaret antlaşmasında esas alınan metin, daha önce Belçika ile yapılan ticaret muahedesidir. Oysa bundan önce Belçika ile biri 1838’de diğeri de 1840’ta olmak üzere iki adet ticaret muahedesi imzalanmıştı. 3 Ağustos 1838 tarihinde akdedilen ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa’nın imzasını taşıyan Belçika dostluk ve ticaret antlaşması 16 maddeden oluşmaktaydı. Daha sonra İngilizlerle yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile dış ticarete tekel sistemi kaldırılıp İngiliz

¹¹⁰ BOA, A.}DVN.NMH. 38-32.

tüccarlarına bazı muafiyetler getirilince Belçika ile yapılan antlaşma da 30 Nisan 1840 tarihinde yapılan bir ek antlaşma ile Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na uygun olarak revize edilmişti ¹¹¹.

Portekiz ile yapılan muaheden 5 yıl önce ve Belçika ile yapılan antlaşmadan 13 gün sonra 16 Ağustos 1838 yılında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması bütün Avrupa devletleri için bir örnek kabul edildi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı arasında imzalanan bu antlaşma, içerik olarak İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın da bir yansımasıdır. Çünkü Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın 6. maddesinde “muahede hükümlerinin isteyen bütün dost devletlere istisnasız ve itirazsız olarak teşmil edileceği taahhüt ediliyordu”. Bunun bir sonucu olarak da aynı hükümler çerçevesinde 25 Kasım 1838'de Fransa, Mayıs 1839'da Hansa Birliği, Eylül 1839'da Sardinya, Ocak 1840'ta İsveç ve Norveç, Mart 1840'ta İspanya ve Hollanda, Nisan 1840'ta Belçika, Mayıs 1841'de Danimarka ve son olarak Nisan 1846'da Rusya ile ticaret muahedeleri imzalanmıştır¹¹². Burada incelediğimiz Portekiz muahedesini de 1838'de Balta Limanı'nda imzalanan Osmanlı – İngiltere Ticaret Muahedesini silsilesinin son halkalarındandır. Dolayısıyla benzer ticari ayrıcalıkları ihtiva etmektedir. Bununla birlikte Belçika muahedesini örnek almıştır.

Mehmed Selahaddin Bey, Avrupa ülkeleri ile yapılan ticaret muahedelerini Mustafa Reşid Paşa'nın ileri görüşlülüğünden kaynaklı siyasi bir başarısı olarak görür. Ona göre bu muahedeler siyasi çıkarlar sağlamak amacıyla matuftu. Mehmed Selahaddin Bey, bu ticaret muahedeleri yapılırken bazı dar görüşlü kişilerin Reşid Paşa'yı eleştirdiklerini söyler. Ona göre, Reşid Paşa uygun şartlarla bu ticaret antlaşmalarını yaparak Avrupa kamuoyunu Osmanlı lehine çevirmeyi amaç edinmiş ve bunun olumlu sonuçlarını da Kırım Harbi'nde görmüştür¹¹³. Cemil Bilsel ise bunun çok kötü bir düşünce olduğunu söyleyerek Avrupa devletlerine verilen imtiyaz ve muafiyetler pahasına kazanılan siyasi menfaatlerin faydalı olmaktan çok zararlı ve devletin varlığını kemirici olduğunu ifade etmektedir¹¹⁴.

Burada şunu da vurgulamak gerekir ki Portekiz'in ilk antlaşma talebini iletmediği tarih olan 1793 yılı, Osmanlı'nın artık bir iktisat modeli ve ilkesi olan tradisyonalizmi (gelenekçilik) tamamen terk ederek reform devrine girdiği III. Selim döneminin ilk yıllarıdır. Bununla birlikte Osmanlı ekonomisine yön veren diğer iki temel ilke olan Provizyonizm (iaşecilik) ve Fiskalizm (gelircilik) katı bir şekilde uygulanmaya devam ediyordu. Ayrıca Avrupa devletleri ile yapılan ticaret muahedelerine örnek olan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı sanayisine olumsuz etkisi olduğu savı bir yana bırakılırsa bu antlaşma aslında Osmanlı Devleti'nin klasik dönemden beri uyguladığı temel iktisat ilkelerine uygun olarak tanzim edilmişti. Avrupa ülkeleri ile yapılan ticaret antlaşmalarına örnek teşkil eden Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Mehmet Genç'in ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin başlangıçtan beri uyguladığı Provizyonizm (iaşecilik) ve Fiskalizm (gelircilik) ilkelerinin damgasını taşır. Çünkü antlaşma için İngilizlerle yapılan

---

¹¹¹ Temel 2012, s. 247-252.

¹¹² Kütükoğlu 1974, s. 111-117.

¹¹³ Mehmed Selahaddin 1306, s. 32.

¹¹⁴ Bilsel 1940, s. 688.

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

müzakerelerde Osmanlı tarafı ihraç gümrüklerini daha da yükseltmek için uğraşmışlar, fakat İngilizlerin ısrarı ile %12'ye razı olmuşlardı. Buna mukabil ithal gümrükleri %5 olarak düşük seviyede tutulmuştu. Osmanlı Devleti'nin katı provizyonist tutumu 1860'lara kadar devam ederken Fiskalist tutum 1874'e kadar sürmüştür. Bu tarihlerden sonra, adı geçen ekonomi modeli tam olarak ortadan kalkmasa da büyük oranda yumuşamış ve zaman içinde ihraç gümrükleri düşerken ithal gümrükleri artırılmıştır¹¹⁵.

Portekiz muahedesine örnek olan Belçika muahedesinin daha sonra İngiltere ile yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na tatbiken yeniden tanzim edilmesi, şüphesiz ki İngiltere muahedesinde Osmanlı ülkesinde iç ve dış inhisarların kaldırılarak ecnebi tüccarların "en ziyade müsaadeye mazhar millet" olmasından kaynaklanıyordu. Çünkü diğer devletlere prototip olan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nda inhisarlar, yani yed-i vahid (tekel) sistemi ilga edilirken yabancı tüccarların yurt içindeki ticaret ve nakliyelerinde ruhsat tezkeresi de kalkıyordu. Böylece her türlü emtia ithal ve ihraç edilebilecekti. Yabancı tüccarlara tam bir serbestiyet getirildi. Böylece diğer Avrupa devletleri 1838'den sonra bu antlaşmaya adeta iltihak ettiler. Her biri temelde aynı, fakat ayrı ayrı muahedeler yaparak Osmanlı ticaretinde söz sahibi oldular. Mustafa Reşid Paşa'nın İngiliz muahedesini yaparken tekel sistemini kaldırmak, yabancı tüccara imtiyazlar sağlamak ve genel olarak da böyle bir antlaşmayı yapmaktaki en önemli gayesi asi Mısır'ın ekonomisini bozmak ve bu konuda İngiltere'nin ittifakını sağlamaktı. Fakat bu muahedeler, Osmanlı sanayisinin daha da zor duruma düşmesine sebep oldu¹¹⁶.

Diğer ticaret antlaşmalarını bir kenara bırakarak Portekiz muahedesinin yukarıda dercedilen maddelerini tahlil edecek olursak her şeyden önce bazı maddelerin mütekelbilik koşuluna uygun olmadığını söyleyebiliriz. 3. madde görünüşte bu esasa uysa da içerik olarak Osmanlı Devleti'nin aleyhindedir. Çünkü Portekiz'in Osmanlı Devleti gibi Avrupa ülkelerine geniş çaplı kapitülasyonları söz konusu değildir. Oysa 3. maddede iki ülke tüccar ve vatandaşlarının birbirlerinin ülkelerine vardığında dost devlet vatandaşlarının sahip oldukları bütün muafiyetlere sahip olacakları kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin İngilizlere Balta Limanı Ticaret Antlaşması, diğer Avrupa devletlerine de benzer antlaşmalar ile birçok muafiyet verdiğini unutmamız gerekir. Dolayısıyla bu muafiyetler aynen Portekizlilere de uygulanacaktır.

4. maddede, Portekiz vatandaşlarının Osmanlı ülkesine serbestçe seyahat edebilmelerine ve himaye görmelerine imkân sağlanırken karşılığında Osmanlı vatandaşlarına da aynı hakların verileceğinden bahsedilmez. 5. madde de mütekelbilik esasına uymaz. Burada da sadece Portekiz tüccarlarına sebepsiz yere karışılmayacağından ve onların da dost ülke tüccarlarına uygulanan adetlerden yararlanacaklarından bahsedilir.

8. maddede sadece Portekiz vatandaşlarından bahsedilir. Bu maddede Portekiz vatandaşları ile Osmanlı vatandaşları arasındaki davaların tercüman gelmeden görülmeyeceği, Portekiz vatandaşlarının 500 kuruştan fazla olan davalarının Babıali'de görüleceği ve suçları sabit olan Portekizlilerin diğer Avrupa vatandaşlarına uygulandığı gibi, elçi, maslahatgüzar, konsolos veya konsolos vekili marifetiyle cezalandırılacakları belirtilmektedir. Ayrıca edepleriyle ticaret yapan Portekizlilere hâkim ve güvenlik

¹¹⁵ Mehmet Genç 1989, s. 175-185; Mehmet Genç 1999, s. 5-8.

¹¹⁶ Tengirşenk 1940, s. 289-296; Kaynar 2010, s. 120-125.

güçlerinin karışmayacakları belirtilmektedir. Fakat bunun karşılığında Portekiz'deki Osmanlı vatandaşlarından bahsedilmez. Bu açıkça verilmiş büyük bir muafiyettir. 1838 tarihli Belçika muahedesi ile 1843 yılında tanzim edilen bu Portekiz muahedesi neredeyse aynı maddeleri ihtiva etmektedir. Özellikle 8. madde aynı şekilde tanzim edilmiştir. Yani her iki antlaşmanın 8 maddesi aynıdır. Oysa Cemil Bilsel, 3 Ağustos 1838 tarihli Belçika Dostluk ve Ticaret Muahedesi'nin özellikle 8. maddesini kapitülasyonların "en beteri" olarak tanımlamaktadır. Zaten bundan sonra imzalanan diğer ticaret muahedeleri de kapitülasyonları devam ettirdiği gibi daha önce verilmemiş imtiyazları da ilave etmiştir¹¹⁷. Bilsel'in ifade ettiği bu "beter madde" Portekiz muahedesinde de aynen yer almaktadır.

9. madde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına nispeten uygun bir madde olarak kabul edilebilir. Bu maddede tam bir karşılıklılık prensibi mevcuttur. Burada Portekiz misyon şeflerinin Osmanlı reayasını himaye edip ülke dışına çıkarılmamasından bahsedilmektedir. Ayrıca Portekizlilerin Osmanlı reayasına patent vermeyecekleri ve teknelerine Portekiz bayrağı asılmasına müsaade etmeyecekleri hükme bağlanmıştır.

10. madde de Portekiz tüccar gemilerine verilen imtiyazlardan bahseder. Portekiz tüccar gemilerinin boğazlardan serbestçe geçebilecekleri ve Osmanlı karasuları ve limanlarında serbestçe dolaşacakları hükme bağlanır. Ayrıca Mağrip Ocaklarının saldırılarının engellenmesi için onlara emirler yazılacağı taahhüt edilir. 11. madde Portekiz gemilerinin limanlarda memurlar tarafından aranması, gümrük ve liman vergilerinin tahsil edilmesi ve izin verilen emtiyanın ithal ve ihracı konularında Osmanlı Devleti'nin dost devletlere tanıdığı muafiyetler geçerli olacaktır. Fakat bunun karşılığı zayıf kalmıştır. Çünkü genel ticaret Portekiz'de özel yasalara bağlı olduğu için Osmanlı gemileri bu yasalara uygun olarak vergilerini ödeyeceklerdir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti böyle yasalar çıkaracak olursa Portekiz gemileri de buna uyacaktır. Ayrıca balık avcılığı ve tuz ihracı Portekiz'de özel yasalara sahiptir. Bunun karşılığında Osmanlı ülkesinde de tuz ticareti sınırlıdır. Kıyı ticareti de her iki ülkede yabancılara yasak olarak kalacaktır. 12. madde de eşitlik ilkesine uygun tanzim edilmiştir. 13. maddede de aynı kural geçerli olmakla birlikte "yüksek imtiyazlara sahip milletlerin gemileri" ibaresi yoruma açıktır. 14. madde de tam bir eşitlik ilkesi göze çarpmaktadır. 15. maddede Türk karasularında kazazede olan Portekiz gemilerinden kurtarılan mallar en yakın konsolosa teslim edilirken Portekiz karasularında kazazede olan Osmanlı gemilerinden kurtarılan malların Portekiz mevzuatına tabi olması müttekabiliyete aykırı bir hüküm olarak karşımıza çıkmaktadır.

16. maddede belirtildiği üzere taraflardan biri bu antlaşmadan sonra başka bir devlet vatandaşına ticaret ve gemi işletmeciliğiyle ilgili bir muafiyet verirse aynı muafiyeti diğer tarafa da tanyacaktır. Bu maddenin Avrupa devletlerine her geçen gün yeni bir imtiyaz veren Osmanlı için olumsuz bir sonuç doğuracağını tahmin etmek kolaydır. Antlaşma müzakere edilirken tereddüt edilen madde, bu 16. madde olmuştu. Antlaşmayı imzalayan Âli Paşa, Portekiz elçisinin teklif ettiği bu madde konusunda tereddüt etmiş ve merkeze sormuştu. Hariciye Nazırı Sarım Paşa'nın kararı ile bu madde kabul edilmişti. 17. madde antlaşmanın süresi, yenilenmesi veya ilga edilmesi ile ilgilidir.

¹¹⁷ Bilsel 1940, s. 688.

Sonuç

Portekiz XVI. yüzyılda Asya'da büyük bir emperyal güç olarak belirmiş ve Kızıldeniz ile Basra'daki baharat ticaretini engellemek ve kontrol altına almak için girişimlerde bulunmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren Hollandalı ve İngilizlerin bölgeye gelmesiyle birlikte Portekiz emperyalizmi gerilemeye başlamış ve Uzak Doğu'daki etkinliği zayıflamıştır. Bu süreçte Portekiz, Osmanlı Devleti ile iki temel ilişki ağına sahip olmuştur. Bunlardan ilki askerî ilişkilerdir ki bunun ilk adımları XVI. yüzyıl başlarında Memlük Devleti aracılığıyla vuku bulmuştur. Bu dönemde sömürgeci Portekiz, İslâm dünyasında korku ve paniğe sebep olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı destekli Memlük Devleti ile Portekiz arasında muhtelif savaşlar cereyan etmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında ve sonrasında Hint alt kıtasındaki Müslüman sultanların yardım çağrılarına giden Osmanlı donanması, Portekiz filoları ile çatışmalara girişmiştir. Ayrıca Kızıldeniz'in ve Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlama niyetinde olan Osmanlı Devleti, Portekiz tehdidini bertaraf etmek için bir dizi önlemler almıştır. Bu noktada Süveyş, Cidde, Sevakin, Aden, Zebid, Massava, Muha, Basra ve Katif Osmanlılar açısından ele geçirilen önemli stratejik limanlar olmuştur. Maskat, Hürmüz, Diu ve Goa ise Portekiz'in uzun süre elinde tutmayı başardığı ana üsler olarak kalmıştır. Portekiz İlişkilerin ikinci boyutunu ticaret oluşturmuştur. Askerî karşılaşmaların nihayetinde başlayan ticari ilişkiler XVII. yüzyıl sonuna kadar Basra Körfezi'nde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte bu yüzyıldan sonra uzun bir süre Portekiz konusu fazla gündeme gelmez.

XVIII. yüzyıl sonlarında Fransa, İngiltere ve İspanya arasında bir rekabet sahası olan Portekiz çeşitli politik çalkantılara da maruz kalmıştır. Bu yıllarda Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması yapmak ister. Bunda geleneksel müttefiki İngiltere'nin etkisinin olduğu açıktır. En azından İngiltere'nin Osmanlı ile olan ticari ilişkileri Portekiz'i buna yöneltmiştir. Ayrıca Fransa gibi ülkelerin sahip olduğu ticari imtiyazlar Portekiz'de de harekete geçirmiştir. Osmanlı Devleti ise Fransız İhtilali'nin Avrupa'da yarattığı kargaşa ve kaos ortamında ortaya çıkan belirsizlikte böyle bir talebi değerlendirmede çekingen davranmıştır. Fransa'nın hedefinde olan Portekiz ile böyle bir antlaşmanın yapılması, Fransız yönetiminin tepkisini çekebilirdi. Ayrıca Osmanlı Hükümeti, Portekiz'in Fransa tarafından işgal edileceğinden emin bulunuyordu. Bu yüzden, talep edilen ticaret antlaşması çeşitli politik cevaplarla ertelenmiş ve Portekiz Hükümeti küstürülmeden oyalanmıştır. Bu da Osmanlı diplomasisinin daha III. Selim zamanında ne kadar tecrübe kazandığının bir delilidir. Çünkü Osmanlı Hükümeti'nin öngörüsü gerçekleşmiş ve Portekiz 1801 ve 1807 yıllarında İspanya ve Fransa'nın işgaline uğramıştır. Bu yıllar Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde de birtakım karışıklıkların olduğu yıllardır. Buna rağmen Osmanlı dış politikası istikrarını sürdürmüştür.

Portekiz'in Osmanlı Devleti ile yapmak istediği dostluk ve ticaret antlaşması bir bakıma Portekiz'in iç siyasetiyle de doğrudan ilintilidir. XIX. yüzyıl boyunca büyük oranda istila, isyan, iç savaş ve darbelerle yeniden şekillenen Portekiz Devleti'nin serencamı, bu antlaşmanın da serüvenini yansıtmaktadır. Portekiz'deki siyasi vaziyetleri yakından takip eden Osmanlı Hükümeti, duruma göre vaziyet almış ve antlaşma uzun yıllar imzalanamamıştır. Osmanlı Devleti, başlangıçta böyle bir antlaşmanın yapılabilmesi için Portekiz'in İstanbul'a özel görevli elçi göndermesini istemiştir. Fakat bu istek çeşitli sebeplere istinaden kabul görmemiş ve Portekiz, antlaşmanın Londra'da

yapılmasını istemiştir. Bununla birlikte Portekiz'in isteği hiçbir zaman reddedilmemiş ve uygun konjonktür kollanmıştır. Portekiz Devleti, İngiltere başta olmak üzere İsveç, İspanya, Belçika ve Avusturya'yı aracı yapmıştır. Nihayet III. Selim devrinde resmen talep edilen ticaret antlaşması, Sultan Abdülmecid zamanında 20 Mart 1843 tarihinde Londra'da imzalanmıştır. Tam adı "Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefayin Muahadesi" olan bu antlaşmanın imzalanmasında geleceğin siyasi dehası Londra Büyükelçisi Mehmed Emin Âli Efendi'nin gayretlerini görmemek mümkün değildir. Bu antlaşmanın imza aşamasında merkezle olan yazışmalarında Mehmed Emin Âli Efendi'nin diplomatik zekasına şahit oluyoruz. Ayrıca Osmanlı diplomatları uluslararası hukuk normlarına uygun olarak süreci tamamlamışlardır. III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid zamanlarında devam eden antlaşma girişimlerinde Londra sefirleri olan İsmail Ferruh Efendi, Şekib Efendi ve Mehmed Emin Âli Efendi'nin önemli çabaları olmuştur. Antlaşmanın imzalanmasında Osmanlı Hariciye Nazırı İbrahim Sarım Paşa'nın da etkisi ve diplomatik becerisi etkili olmuştur. Antlaşma tasdiknamelerinin mübadelesi sırasında uluslararası diplomaside bir teamül olan hediyeleşme yerine Portekiz'in isteği ile nişan alıp-verme konusu gündeme gelmiştir. Bu durum, Avrupa'da antlaşmalardan sonra nişan alıp-verme teamülünün başladığını göstermektedir. Osmanlı ile Portekiz arasında yapılan bu antlaşma, nişan teatisi teamülünün başladığı döneme rastlamıştır. Bu da Osmanlı-Portekiz ilişkilerinde dikkate alınması gereken önemli bir ayrıntıdır.

Portekiz ile yapılan bu ticaret antlaşması, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa tarafından 3 Ağustos 1838'de imzalanan Belçika muahedesi esas alınarak hazırlanmıştır. Adı geçen Belçika muahedesi kısa bir süre sonra İngilizlerle yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'ndaki yeni imtiyazlara uygun olarak 1840'ta revize edilmiştir. Antlaşmada genel olarak Portekiz çıkarları öncelenmiş, Portekiz tüccarlarına serbest ticaret imkânı tanınmıştır. Bazı maddelerde eşitlik prensibi tam olarak uygulanmıştır. Buna mukabil bazı maddelerin mütekabiliyet esaslarına uymadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Belçika antlaşmasında da yer alan 8. madde ile Portekizlilere büyük bir kapitülasyon verilmiştir. Mütekabiliyete aykırı olan en önemli madde budur. Antlaşmada genel olarak Portekizlilere önemli imtiyazlar sunulmuştur. Bu durum 1838-1846 yılları arasında yapılan ticaret muahedelerinin temel dinamiğidir. Mısır isyanını bastırmak için Avrupa devletlerinin desteğini sağlamak ve asi Mehmed Ali Paşa'nın ekonomisini zaafa uğratmak gibi siyasi mülahazalarla yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile Osmanlı dış ticaretinde tekel sistemi ilga edilmiş ve İngiliz tüccarlara geniş imtiyazlar tanınmıştır. Bu antlaşmanın 6. maddesinde belirtildiği üzere 1838-1846 yılları arasında diğer Avrupa devletleriyle de bu örneğe uygun tarzda ticaret muahedeleri yapılmıştır. Portekiz ile yapılan ticaret antlaşmasını da bu minval üzere değerlendirmemiz gerekir. Antlaşmanın bazı maddelerinde Portekiz tüccar ve gemicilerine sağlanan muafiyetler açıkça tanımlanırken karşılığında Osmanlı tüccarlarına Portekiz'de cari yasaların uygulanacağını belirtmesi büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlara rağmen, 1843 yılında imzalanan bu Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefayin Muahadesi, XVI. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlı – Portekiz çatışma ve rekabetinin resmen sona erip barışın yapıldığını ispat eden diplomatik ve ticari bir metin olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKLAR

a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA, *Hatt-ı Hümayûn (BOA. HAT.)* 144-6038; 144-6043; 144-6038; 144-6038; 145-6082; 145-6082; 144-6036; 959-41183; 141-5864; 250-14149; 237-13181; 1345-52597; 1346-52646; 1317-51355; 961-41193; 675-32989; 675-32989; 737-34967; 958-41152; 222-12404; 145-6080; 153-6438; 153-6438; 144-6040.

BOA, *İrade Hariciye (BOA. İ.HR.)* 11-523; 11-523; 12-561; 12-561; 12-561; 16-794; 17-840; 21-991; 23-1087.

BOA, *Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı (BOA. HR.SFR.3.)* 2-2; 2-28; 3-19; 4-26; 4-32; 4-76; 5-43; 5-91; 4-56; 6-91.

BOA, *Cevdet Tasnifi Hariciye Evrakı (BOA. C.HR.)* 65-3215.

BOA, *İbnülemin Tasnifi Hariciye Evrakı (BOA. İE.HR.)* 18-1689.

BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR.SYS.)* 1890-7.

BOA, *İrade Mesail-i Mühimme Evrakı (BOA. İ.MSM.)* 33-947; 33-947; 33-948; 33-948; 33-948; 33-949.

BOA, *Sadaret Divan Düvel-i Ecnebiye Evrakı (BOA. A.} DVN.DVE.)* 11-24.

BOA, *Sadaret Divan Name-i Hümayun Evrakı (BOA. A.} DVN.NMH.)* 38-32.

BOA, *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri (BOA. A.} DVNSNMH.d.)* 11-377; 11-387; 11-413; 11-412, s. 313; 11-404; 11-413.

b. Diğer Kaynaklar

- Ali Rıza Seyfi 1325 Ali Rıza Seyfi, *Osmanlı Meşâhîr-i Bahriyyünü I Kemal Reis ve Baba Oruç*, Süha Matbaası, İstanbul.
- Beydilli 1989 Kemal Beydilli, “Âli Paşa, Mehmed Emin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2. cilt, İstanbul, s. 425-426.
- Beydilli 2007 Kemal Beydilli, “Portekiz, Tarih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34. cilt, İstanbul, s. 328-331.
- Beydilli 1984 Kemal Beydilli, “Ignatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)”, *Tarih Dergisi*, 34, s. 247-314.
- Bilsel 1940 Cemil Bilsel, “Tanzimat’ın Haricî Siyaseti”, *Tanzimat I*, Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul, s. 661-701.
- Birmingham 2003 David Birmingham, *A Concise History of Portugal*, Cambridge University Press.
- Black 2021 Jeremy Black, *Kısa Portekiz Tarihi*, çev. Berna Asuman Uzun, Say Yayınları.
- Bostan 2002 İdris Bostan, “Kemal Reis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25. cilt, Ankara, s. 226-227.
- Bostan 2013 İdris Bostan, “XVI. Yüzyılda Kızıldeniz’de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı Osmanlı’nın İzinde*, 1. cilt, haz. F. M. Emecen – İ. Keskin – A. Ahmetbeyoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 331-357.

- Bostan 2008 İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğu Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Ceran 2012 İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Costa et al 2016 L. F. Costa – P. Lains – S. M. Miranda, *An Economic History of Portugal 1143-2010*, Cambridge University Press.
- Çavdar ve Çam 2018 Necati Çavdar - Kübra Mamak Çam, “Türk-Alman Araştırmalarına Bir Katkı: Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Devleti-Cemâhir-i Selâse-i Anseatik Münasebetleri”, *History Studies*, 10 / 6, s. 45-62.
- Elik ve Bal 2014 Süleyman Elik – Faruk Bal, Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi, 1493-1648. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 / 1, s. 88-117.
- Erol 2012 Burak Gani Erol, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Fernandes et al 2003 P. J. Fernandes – F. R. De Meneses – M. Baiôa, "The Political History of Nineteenth Century Portugal", *e-journal of Portuguese History*, 1 / 1, 1-13.
- Ferro 2017 Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl*, çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi Yayını, Ankara.
- Kütükoğlu 1974 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı – İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Genç 1999 Mehmet Genç, “19. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler”, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6, s. 1-8.
- Genç 1989 Mehmet Genç, “Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri”, *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 / 1, s. 175-186.
- Golding 2012 Christopher T. Golding, “Amphibians at Heart: The Battle of Copenhagen (1807), The Walcheren Expedition, and The War Against Napoleon”, *Journal of the Society for Army Historical Research*, 90 / 363, s. 167-188.
- Grainger 2004 John D. Grainger, *The Amiens Truce Britain and Bonaparte, 1801-1803*; The Boydell Press, Woodbridge UK.
- Kaynar 2010 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK Yayınları, Ankara.
- Kurşun 1998 Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)

- Kurşun 2004 Zekeriya Kurşun, *Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi Katarda Osmanlılar (1871-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kuru 2009 Mehmet Kuru, *Relations Between Ottoman Corsairs and The Imperial Navy In The 16th Century*, Sabancı University School of Arts and Social Sciences, M.A. Thesis, İstanbul.
- Livermore 1947 H. V. Livermore, *A History of Portugal*, Cambridge University Press.
- Luraghi 2016 Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Aydın Emeç, e Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Selahaddin 1306 Mehmet Selahaddin, *Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi*, Âlem Matbaası, İstanbul, 1306.
- McMurdo 1889 Edward McMurdo, *The History of Portugal from The Reign of D. Diniz to The Reign of D. Alfonso V. 1279-1481*, volume II, London.
- Orhonlu 1967 Cengiz Orhonlu, “1559 Bahreyn Seferine Âid Bir Rapor”, *Tarih Dergisi*, 17 / 22, s. 1-16.
- Orhonlu 1970 Cengiz Orhonlu, “Hint Kaptanlığı ve Piri Reis”, *Bellekten*, XXXIV-134, s. 235-254.
- Orhonlu 1996 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Yayınları, Ankara.
- Önalp 2009 Ertuğrul Önalp, “Portekiz kaynaklarına göre Sefer Reis' in Hint Okyanusu'ndaki faaliyetleri (1550-1565)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 25, s. 209-226.
- Önalp 2010 Ertuğrul Önalp, *Osmanlı'nın Güney Seferleri 16. Yüzyılda Hint Okyanusu'nda Türk – Portekiz Mücadelesi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Özbaran 2006 Salih Özbaran, “Ottomans and The India Trade in The Sixteenth Century: Some New Data and Reconsiderations”, *Oriente moderno*, 25 / 1, 173-179.
- Özbaran 2009a Salih Özbaran, “Avrupa'nın Okyanuslarda Yayılması ve Akdeniz Dünyası”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, 1. cilt, ed. İdris Bostan – Salih Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, s. 99-109.
- Özbaran 2009b Salih Özbaran, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Hint Okyanusu'na Açılması”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, 1. cilt, ed. İdris Bostan – Salih Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, s. 201-211.
- Özbaran 2010 Salih Özbaran “Osmanlı Sultanından Portekiz Kralına ‘Nâme-i Hümâyûn’ Eğer İstersen ‘Sulh’ ve ‘Salâh!’ ” *Toplumsal Tarih*, 204, s. 18-25.

Mustafa DURDU

- Özbaran 2013 Salih Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Önalın 2017 Havva Önalın, *Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve Hind Okyanusu Siyaseti (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Payne 1973 Stanley G. Payne, *A History of Spain and Portugal*, volume 1, The University of Wisconsin Press.
- Pereira 1854 John Felix Pereira, *Abridgement of the History of Portugal*, (revised by A. V. Meirelles), Lisbon.
- Schefer 1893 Henrique Schefer, *Historia de Portugal*, volume II, Porto.
- Temel 2012 Mehmet Temel, "XIX. Yüzyılda Osmanlı – Belçika Ticari İlişkileri", *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 / 27, s. 247-263.
- Tengirşenk 1940 Yusuf Kemal Tengirşenk, "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Hariçî Ticaret Siyaseti", *Tanzimat I*, Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul, s. 289-320.
- Turan 2013 Tufan Turan, *Osmanlı Devleti – İspanya İlişkileri (1774-1876)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Tarih Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- White 1909 G. F. White, *A Century of Spain and Portugal (1788-1898)*, Methuen & Co., London.
- Yavaş 2020 Begüm Yavaş, "İbrâhim Sârim Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, EK-1. cilt, Ankara, s. 625.
- Yavuz 2021 Alper Yavuz, *The Portuguese in the First Century of the Age of Discovery (1415-1499)*, Yeditepe University, Unpublished Master's Thesis, İstanbul.
- Yılmaz 2017 Harun Yılmaz, *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne Karşı Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SUMMARY

Portugal emerged as a major imperial power in Asia in the sixteenth century and attempted to prevent and control the spice trade in the Red Sea and Basra. With the arrival of the Dutch and the British to the region in the seventeenth century, Portuguese imperialism began to decline and its influence in the Far East weakened. Portugal had two basic relationship networks with the Ottoman Empire. The first of these is military relations, the first steps of which took place through the Mameluke State in the early 16th century. During this period, colonialist Portugal caused fear and panic in the Islamic

*Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine
Yönelik Girişimler (1793-1843)*

world. Thereupon, various wars took place between the Ottoman-backed Mameluke State and Portugal. During and after the reign of Yavuz Sultan Selim (Sultan Selim the Stern), the Ottoman navy responded to the calls for help of the Muslim sultans in the Indian subcontinent and entered into conflicts with the Portuguese fleets. The second dimension of relations was trade. Commercial relations, which started as a result of military encounters, concentrated in the Persian Gulf until the end of the 17th century. However, after this century, the Portuguese issue did not come up much for a long time.

The main purpose of this article is to determine the extent and nature of the relations between the Kingdom of Portugal, located at the very edge of Western Europe, and the Ottoman Empire, the great state of the Balkans and the Eastern world, in the first half of the 19th century. In this regard, the main source of the article is the Ottoman Archive documents. In addition, local and foreign literature was also used. In order to ensure integrity and chronology, the article covers the coups and occupations in Portugal and the foreign policy maneuvers of the Ottoman Empire simultaneously. In the article, the commercial and diplomatic dimensions of Ottoman-Portuguese relations as well as the international functioning of the Ottoman Foreign Ministry were examined. In addition, at the end of the article, the full text of the Turkish-Portuguese trade agreement, which was created after a long diplomatic effort, is included in today's Turkish. Thus, the article is intended to set an example for new studies to be conducted on this subject.

Portugal, which was a field of competition between France, England and Spain in the last years of the 18th century, was also exposed to various political turmoil. During these years, he wanted to make a trade agreement with the Ottoman Empire. It is clear that its traditional ally, England, has an influence on this. At least England's commercial relations with the Ottomans led Portugal to this. In addition, the commercial privileges enjoyed by countries such as France also motivated Portugal. The Ottoman Empire, on the other hand, was hesitant to consider such a request during the uncertainty created by the turmoil and chaos in Europe caused by the French Revolution. Making such an agreement with Portugal, which was France's target, could have attracted the reaction of the French administration. In addition, the Ottoman Government was confident that Portugal would be invaded by France. Therefore, this trade agreement was postponed with various political responses and the Portuguese Government was stalled without being offended. This is evidence of how much experience Ottoman diplomacy gained during the reign of Selim III. Because the prediction of the Ottoman Government came true and Portugal was invaded by Spain and France in 1801 and 1807. These were the years when there was some turmoil in the internal affairs of the Ottoman Empire. Despite this, Ottoman foreign policy maintained its stability.

The friendship and trade agreement made between Portugal and the Ottoman Empire is, in a way, directly related to Portugal's domestic politics. The adventure of the Portuguese State, which was largely reshaped by invasions, rebellions, civil wars and coups throughout the 19th century, also reflects the adventure of this treaty. The Ottoman Government, which closely followed the political situations in Portugal, took a position according to the situation and the treaty could not be signed for many years. The Ottoman Empire initially wanted Portugal to send a special envoy to Istanbul in order to conclude such an agreement. However, this request was not accepted for various reasons and

Portugal wanted the agreement to be concluded in London. However, Portugal's request was never rejected and the appropriate conjuncture was observed. The Portuguese State used England, Sweden, Spain, Belgium and Austria as intermediaries. Finally, the trade agreement officially requested during the reign of Selim III was signed in London in 1843, during the reign of Sultan Abdülmecid (Sultan Abdulmajid). It is impossible not to see the efforts of the future political genius Mehmed Emin Ali Pasha in signing this treaty, whose full name is "**Friendship, Trade and Navigation Covenant**". We witness Ali Efendi's diplomatic intelligence in his correspondence with the center during the signing phase of this agreement. In addition, Ottoman diplomats completed the process in accordance with international law norms. The said trade agreement was drawn up largely in accordance with the previous agreement with Belgium. It has also been observed that the principles of reciprocity are not largely preserved in the agreement. The interests of Portugal were prioritized. With Article 8, which was also included in the Belgian treaty, a great capitulation was given to the Portuguese. This is the most important article that is against reciprocity. In the treaty, important privileges were generally offered to the Portuguese. This situation is the basic dynamic of the trade agreements made between 1838 and 1846. With the Balta Port Trade Agreement, which was made for political considerations such as ensuring the support of European states to suppress the Egyptian rebellion and weakening the economy of the rebel Mehmed Ali Pasha, the monopoly system in Ottoman foreign trade was abolished and wide privileges were granted to British merchants. As stated in Article 6 of this treaty, trade agreements in line with this example were made with other European states between 1838 and 1846. We should also evaluate the trade agreement with Portugal in this context. While some articles of the treaty clearly define the exemptions provided to Portuguese merchants and sailors, it is a major deficiency to state that the current laws in Portugal will be applied to Ottoman merchants in return. Despite all this, this Treaty of Friendship, Commerce and Navigation, signed in 1843, was signed in the 16th century. It should be accepted as a diplomatic and commercial text proving that the Ottoman-Portuguese conflict and rivalry that continued throughout the century officially ended and peace was made.

During the treaty process that continued during the times of Selim III, Mahmud II and Abdülmecid, there were initiatives taken by İsmail Ferruh Efendi, Şekib Efendi and Mehmed Emin Âli Efendi, who were ambassadors in London. The influence and diplomatic skills of the Ottoman Foreign Minister İbrahim Sarım Pasha were also effective in signing the treaty. During the exchange of treaty ratifications, the issue of exchanging medals came to the fore at the request of Portugal, instead of exchanging gifts, which is a custom in international diplomacy. This shows that the practice of giving and receiving medals began in Europe after the agreements. This agreement between the Ottoman Empire and Portugal coincided with the period when the tradition of medal exchange began. This is an important issue that should be taken into consideration in Ottoman-Portugal relations. We think that this article will serve as an example in examining Turkish-Portuguese relations in the second half of the 19th century.